

CRITERIA III – RESEARCH INNOVATION & EXTENSION

3.3.2. Number of books and chapters in edited volumes/books published and papers published in national/ international conference proceedings - 2017-18 (Total No. 05)

Sr. No.	Name of the teacher	Title of the book/chapters published	Title of the paper	Title of the proceedings of the conference	Name of the conference	National / International	Year of publication	ISBN number of the proceeding	Affiliating Institute at the time of publication	Name of the publisher	Page No.
01	Mr. Sudhir Halvegar and Mrs. Padmavati Tubachi		Different Phases In The Life Cycle Of E-Resources	Proceeding of International Conference on Knowledge Organization In Academic Libraries (I-KOL-2017)	Knowledge Organization In Academic Libraries (I-KOL-2017)	International	December, 2017		Shree Mallikarjun College of Arts & Commerce, Delem, Canacona - Goa	Library Professionals Association, New Delhi	1-10
02	Padmavati Tubachi, Sudhir Halvegar and Samantha	Gyankosh	Open DOAR - A Champion of open Access repository in the world				2017	978-93-86724-0706	Shree Mallikarjun College of Arts & Commerce, Delem, Canacona - Goa	Excel Indian Publishers, New Delhi	11-20
03	Dr. Pramada Desai	Navvadottar Marathi Katha: Rangani Antarang	Navvadottar Gomantakiya Pradeshik Marathi Katha				2017		Shree Mallikarjun College of Arts & Commerce, Delem,	Goa Publishers, Aurangabad	21-24

									Canacona - Goa		
04	Dr. Pramada Desai	Pratibheche Dene					2018	978-93- 85654- 25-1	Shree Mallikarjun College of Arts & Commerce, Delem, Canacona - Goa	Bimb Publishers, Dharma- Laxmi, Saint Laurence, Aggasim- Goa	25-38
05	Dr. Purnanand Chari	Govapuri	Pundalik Nayak Ani Vijay Tendulkar Hyanchya Venchik Natkancho Tulnatmak Anhyas				October - December, 2017		Shree Mallikarjun College of Arts & Commerce, Delem, Canacona - Goa	Member Secretary, Institute Menezes Braganza, Panaji	39-52

Proceeding of
International Conference on
**KNOWLEDGE ORGANIZATION
IN ACADEMIC LIBRARIES
(I-KOL-2017)**

**(Transformation Through Electronic Information
Resources for Digital Society)**

Jointly Organized by
**Library Professionals Association (LPA) &
University of GOA**

Venue
Conference Hall, University of GOA
Date: 15-16, December 2017

Editors
**Sh. Salek Chand
Dr. RN Malviya
Dr. KP Singh**

Organized by
Library Professionals Association (LPA)
39, DDA Flats, Khirki, Malviya Nagar, New Delhi-110017

62. PROMOTION OF LIBRARY AND INFORMATION SOURCES AND SERVICES: SALES PROMOTION <i>Monika Singh, Dr. R.K. Bhatt</i>	563
63. INFORMATION TECHNOLOGY IN UNIVERSITY LIBRARIES: AN OVERVIEW <i>B. Samatha, Dr. Komalla Indrasena Reddy</i>	570
64. METADATA TECHNIQUES AND ITS SIGNIFICANCE <i>Seema Dwivedi, Lavkush, Pooja Upadhyay</i>	577
65. USE OF SOCIAL NETWORKING SITES BY THE LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE (LIS) STUDENTS OF MAHARSHI DAYANAND UNIVERSITY, ROHTAK: A STUDY <i>Mamta</i>	586
66. E-RESOURCES AND WEB RESOURCES MANAGEMENT: A CASE STUDY OF IIM INDORE <i>Vilas Nimbhorkar, Dr. Raj Boria, Shashi Kant Jatwa</i>	594
67. LIBRARY LEADERSHIP IN DIGITAL ENVIRONMENT <i>Mamta Amarpuri</i>	604
68. A STUDY OF MOBILE TECHNOLOGY IN LIBRARIES: AN OVERVIEW <i>Surender Kumar, Dr. Raj Boria</i>	610
69. READING HABIT OF DOCTORAL STUDENTS IN DIGITAL ENVIRONMENT: A CASE STUDY <i>Ajitha A</i>	617
70. E-RESOURCES: AN OVERVIEW <i>Mr. Anil S. Bandi, Dr. Shrikant G. Karkun</i>	626
71. ETHICS OF USING E-RESOURCES: A CASE STUDY OF GOVT. COLLEGE LIBRARY QUEPEM GOA <i>Sonali Shetkar, Sandesh B. Dessai</i>	632
72. DIFFERENT PHASES IN THE LIFE CYCLE OF E-RESOURCES <i>Sudhir Halvegar, Padmavati S Tubachi</i>	638
73. RANKING POLITICAL SCIENCE JOURNALS CITED IN DOCTORAL THESES IN KURUKSHETRA UNIVERSITY, KURUKSHETRA DURING 1969-2012 <i>Suresh Kumar Kagra</i>	646

DIFFERENT PHASES IN THE LIFE CYCLE OF E-RESOURCES

Sudhir Halvegar

Librarian

M.E.S College of Arts & Commerce

Zuarinagar-Goa

Email: halvegarsb@rediffmail.com

Padmavati S Tubachi

Librarian

DPM's Shree Mallikarjun College of Arts and Commerce

Canacona-Goa

Email: padmashalvegar@gmail.com

ABSTRACT

Information revolution and technological revolution has led to development of digital libraries in the world. The Information explosion clubbed with revolution in technology has made the availability of Information in various formats. Along with print media now the information is available in Electronic form also. This availability in electronic version is mostly dependent on the electronic gadgets like computers, internet etc. Management of such digital information has made it necessary to develop DIGITAL LIBRARIES & availability of E-RESOURCES. Electronic resources are those which are in electronic or in digital form stored on a magnetic or optical media or available through the web. These are time based commercially available and published with an aim of being marketed. These may be delivered on CD-ROM, on Internet. This paper deals with the different phases in the Life Cycle of E-Resources since they are volatile and the procurement of E-resources involves the heavy investment and are to be used effectively and efficiently.

KEY WORDS

E-resources, Acquire, Access, Administer, Evaluate.

INTRODUCTION

Over the centuries with regard to documentation and communication of knowledge man has tried to record it in one form or the other, only for the posterity. Now he has come a very long way since first attempt of recording and communication. The recording materials have changed for the better over the centuries depending on his necessity and convenience. The libraries which are considered as store house of Knowledge in the form of records are mainly concerned with providing f Information sources to the right person at right time. Down the ages Libraries have been adopting new methods, methodologies and technologies to provide quality services to the users. Computerization, automation, application of information and communication technologies is some approaches that the libraries are adopting. Availability of Information sources in various forms and formats, diversified needs of the users have made the libraries to make paradigm shift in the nature of collection development and the services provided to the users. At present libraries of all kinds whether public, research, corporate, special or academic libraries are overwhelmingly adopting new technologies. The impact of the Information and communication technology on the publishing industry and the libraries have made them to enter a digital world. The traditional print resources are taking the digital or electronic form.

E-RESOURCES

E-resources are nothing but the traditional resources which are in the electronic or digital form. These resources are stored on magnetic or optical media such as floppy , CDs or DVDs. The Electronic resources are systems in which information is stored electronically and made available through electronic system or computer networks.

E-RESOURCES According to Barker there are three types of documents used in digital resources.

Static E-Resource: Some E-resource contain fixed information and never change their form. Ex. Traditional online data

Dynamic E-Resource: This type of documents also contains fixed information but also have the ability to change their outward form, the way embedded material is presented to the users. Ex. Multimedia CD-ROMs

Living: Living documents are able to change both their form and the embedded information. Ex. Information contained on the Web

DEFINITION

According to AACR2, 2005 update, an electronic resource is Material data and/ or program(s) encoded for manipulation by a computerized device. This material may require the use of a peripheral directly connected to a computerized device (e.g. CD-ROM drive) or a connection to a computer network (e.g. the Internet)" "(Vasantha, 2012)

E-Resources may be defined as " Any publically available available resources, which can be accessed via a personal computer that include commercially produced resources like database, e-journals and electronic books as well as resources that have been made freely available on internet. (Vasanth, B,2012)

TYPES OF E-RESOURCES: Types of E-resources that are classified as Formal and Informal

a) The Formal E-resources are

- E-Books: Commercial or Open Access
- E-Journals
- Indexing and abstracting databases
- E-newsletter / magazine
- Electronic Thesis and Dissertations
- Full- text databases
- Multimedia products-Course materials
- Image collections
- E-monographs
- Reference databases (directories, dictionaries, encyclopedias, etc.)
- Numeric and statistical databases
- E-reports
- E-content pages
- E-clippings

b) The informal E-resources are

- Blogs
- E-mail
- Discussion Forums

The collection development of E-resources is an added boon to the libraries because of their advantages over the print sources in terms of providing remote access and ease of access through a single point, Flexible 24/7 anywhere/anytime access, the user can re-specify his needs, ability to link to other sources and include multimedia elements, Direct linking from indexing and abstracting services, Faster than print indexes in retrospective searching with the facility to use multiple combination of keywords, no issues of damage, loss and binding. Though the E-Resources have advantages they have some disadvantages like Initial high infrastructure and installation cost, Need special equipment to access, Lack of compatibility among different publishers, Hardware and software compatibility among the publishers and users, Excessive printing of documents Efficient and qualified manpower to manage the E-resources. (Vasanth, B 2012) All these issues have made the e-resources more complex by posing different challenges to the librarians. In 2011, a group of librarians worked to develop a system to cope up

with the challenges posed by E-Resources called Electronic Resources Management System. A system that supports the management of the information and workflow necessary to efficiently select, evaluate, acquire, maintain and provide informed access to e-resources in accordance with the business systems and license terms. The electronic resources life cycle has become the standard concept by which electronic collections are acquired and managed. Any resource within an electronic resources collection if slight variations are made to accommodate the difference in the resources. Electronic resources collections as a whole function within this same cycle; this is perhaps the most important concept that a professional must be familiar with when working with electronic resources collections. The cycle takes the resource from discovery to acquisition to renewal and back again, and is generally performed on a yearly basis.

DIFFERENT PHASES IN LIFE CYCLE OF E-RESOURCES

The e-Resources life cycle is entirely different from that of the print resources.

Some steps involved in the E-Resources life cycle are

- Discovery of a resource
- Trial of a resource and quote request
- Acquisition of a resource / price negotiation
- Contract negotiation (licensing)
- Activation and provision of access
- Statistics gathering
- Troubleshooting
- Review and renewal of a resource

Oliver Pesch has developed The e-Resources life cycle which consists of 5 different phases and each phase of it is associated with several activities as indicated in the following figure.

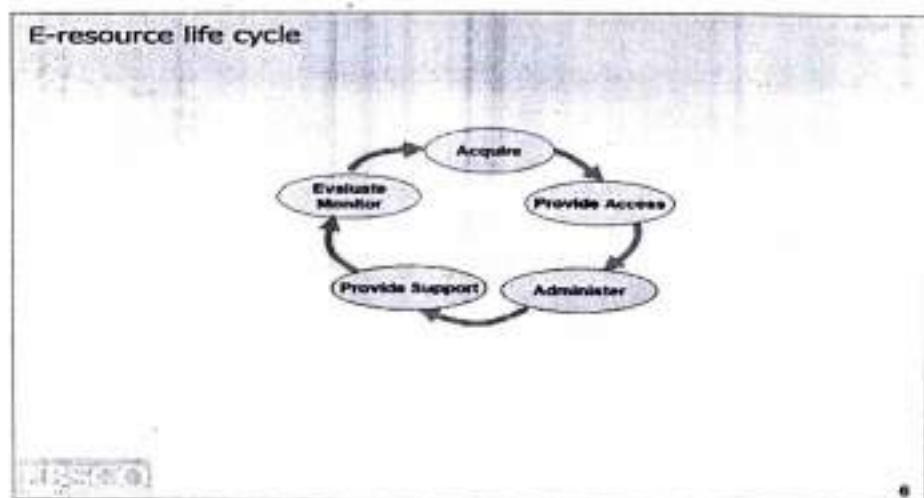

Fig 1: Showing Life Cycle of E-Resources (Pesch, O Model)

Acquire

To acquire an e-resource often involves arranging trials, reviewing and negotiating a license agreement and understanding and agreeing to complex pricing models, ordering and paying

Provide Access

Unlike print where providing access involved cataloguing the resource and putting it on the shelf, providing access to e-resources can be much more complex. Content usually is not stored at the library; therefore, much work goes into managing links to the content, helping end users discover the content through A-to-Z lists, link resolvers or the library catalog as well as managing the authentication to ensure that authorized patrons can actually get to the content. This may be done by registering IP addresses with the publisher or through campus authentication and proxy servers.

Administer

Most e-resources are hosted on a site other than the library's Web site and these sites have administrative modules. One challenge is simply keeping track of where these administrative modules located and how to log into them. It is also a good idea to keep track of the settings that were made for each site along with the reasons why those settings were established. Some sites require the library to update its holdings information to ensure accurate linking. For full-text resources, library staff often answers questions relating to the rights to use articles for interlibrary loan, electronic reserves, etc. This information is normally found in the signed license agreement or the terms and conditions pages on the content hosting site.

Provide Support

Access to e-resource may be interrupted for many different reasons. One challenge for the library is to determine what the problem is (Is the site down? Is there a problem with the campus proxy? Is there a problem with the subscription?) as well as how to fix it (who to call). Hardware needs, software needs, contact information, troubleshoots

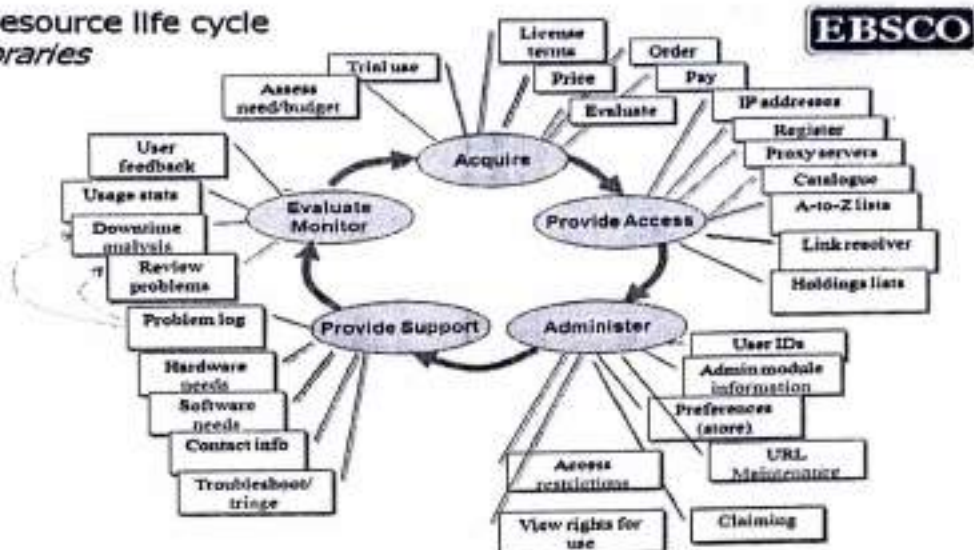
Evaluation

When considering whether or not an e-resource is providing value, the library would likely view any problem logs, obtain usage statistics, review problems and acquire input from faculty, staff and end users.

(Pesch, 2006), (Jena, 2012), (Davis, R 2013)

EBSCO has developed following 30 steps that are involved in the life cycle of E-Resources. New steps

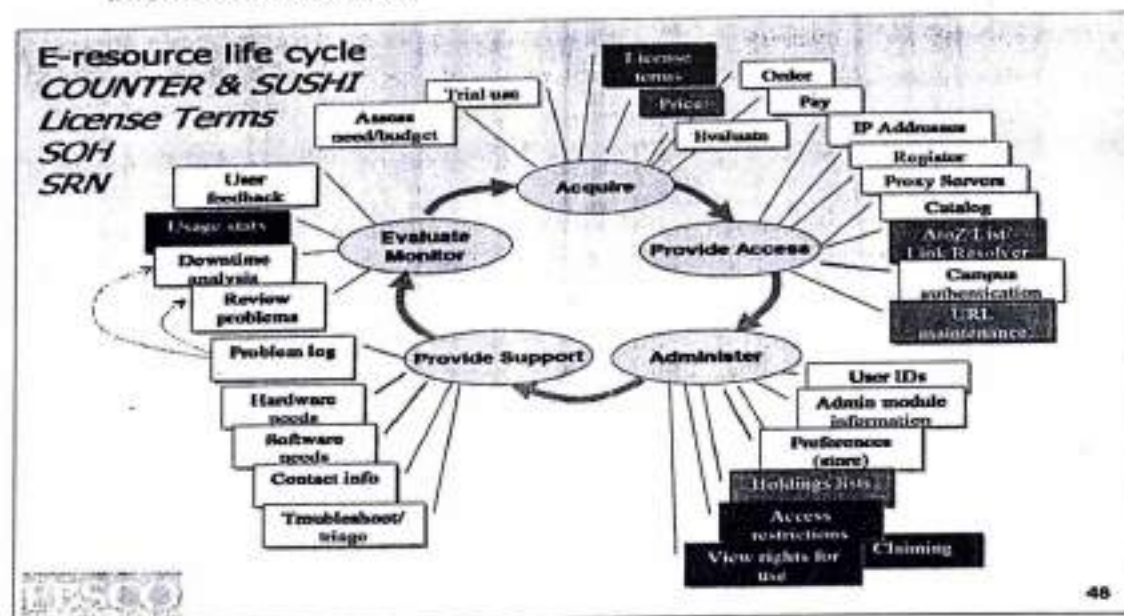
E-resource life cycle Libraries

Figure 2: Provides a much more detailed view of this same cycle by listing many of the tasks and activities that are preformed at each phase (Pesch, 2006)

EBSCO model has identified following 30 steps in E-Resource life cycle. It has the expertise to:

- Simplify the processes linked to the acquisition of e-journals.
- Identify the problems linked to the management of e-resources and access.
- Prepare the library staff for future challenges and connecting people with information resources

FIGURE 3: New & Latest E-Resource Cycle Showing Partial List of Standards

TERMS:TECHNIQUES FOR ELECTRONIC RESOURCE MANAGEMENT:

This model includes 6 phases. They are

Investigate
Acquire
Implement
Evaluate
Review

Figure 4: TERMS: TECHNIQUES FOR ERM

Hosburgh, Nathan, The Electronic Resources Librarian at Montana State University, Bozeman using the Techniques for Electronic Resource management has given the six steps in the E-resource life-cycle. They are

- Investigation of new content,
- Acquiring new content
- Implementation,
- Ongoing evaluation and access,
- Annual review, and cancellation and
- Replacement review.

THE TYPICAL LIFE CYCLE OF AN ELECTRONIC HAS FOLLOWING STAGES

(Dhiman, A, 2012)

- **DISCOVERY:** Selection of E-resource for the particular library needs the study on type of e-resource needed for the library, quality of the E-resource, Technological obsolescence, Access (licensing), Copyright issues, Trained manpower, Data migration, Ownership and Archiving problems
- **TRIAL:** Before deciding whether to purchase or not a particular e-resource a librarian wishes to try out e-resource so a trial for certain period is requested. During the trial process, the librarian activates the e-resource in designed area of the library environment, notifies the relevant audience and obtains feedback. The librarian needs to document issues related to web browser and plug in compatibility. When trial is over, the librarian should be able to justify the choice of interface to the institution as well as its patrons.
- **SELECTION:** Based on the users need and recommendation decision will be taken whether the e-resource will be purchased or not.
- **ACQUISITION:** If the library decides to go forward and subscribe the e-resource, then acquisition process is carried out which involves information about the licence and availability of the e-resource to multiple users.

Librarian should have option to pay one lump-sum for the whole package of the journal or pay per individual title. The print and electronic format may be linked in such a way that the cancelation of print format would invalidated the licence agreement for e-version of resource. The librarian may have the option to handle the payment between the licensor and the interface provider.

- **ACCESS:** Access is a prime issue while purchasing e-resources. There are different modes of access like networked access, remote access campus access, stand-alone access etc.
- **DECISION TO RENEWAL OR CANCEL:** An e-resource subscription is strictly valid for a defined time period. When the period ends, the librarian must either renew the subscription or cancel it. The decision is based on the information accumulated in the management system. Actual usage of e-resource can be perceived from usage statistics supported by COUNTER provided by the publisher.

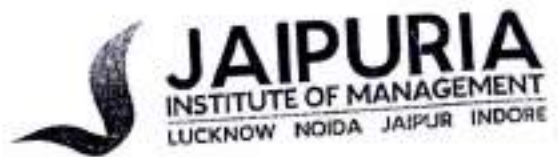
CONCLUSION

Libraries have to provide access to e-resources which enhances the research output effectively and efficiently because the shipping charges, handling charges are negligible, the time involved in delivery of the product is within seconds. The management of the e-Resources will become easier when the life cycle of the e-Resources is completely understood. Libraries and librarians need a system to manage their electronic resources i.e. an Electronic Resource Management System.

REFERENCES

1. Arms, C. "Electronic resource management: A report of the DLF." *Digilib*. 1999. www.old.digilib.com (accessed January 06, 2016).
2. Bala, h. *Digital libraries: preservation and archiving*. Delhi: GNOSIS, 2010.
3. Chandrashekhar, K. "issues in collection development of E-resources." *Trends in developing and managing E-resources in libraries*. Belgaum: VTU, 2012. 98-99.
4. Dhiman, A. *Manual of Digital libraries*. New Delhi: Ess Ess, 2012.
5. "ERM-Life cycle of an E-resource ." *Research Spectra*. www.researchspectra.com (accessed January 08, 2016).
6. Hosburgh, N. "Managing the electronic resources." *Rollis*. May 02, 2014. www.scholarship.rollins.edu.
7. Janakiran, C. *Digital libraries*. New Delhi: Pacific, 2011.

2017-18

LIBRARY TECHNOLOGIES, SERVICES & RESOURCES CURRENT GLOBAL TRENDS

Editor
Jitender Sharma

for
Management Libraries Network and
Jaipuria Institute of Management, Noida

Excel
INDIA PUBLISHERS

EXCEL INDIA PUBLISHERS
NEW DELHI

First Impression: 2017

© **Management Libraries Network**

Library Technologies, Services & Resources: Current Global Trends

ISBN: 978-93-86724-07-6

No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form by any means, electronic or mechanical, including photocopy, recording, or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the copyright owners.

DISCLAIMER

The authors are solely responsible for the contents of the papers compiled in this volume. The publishers or editors do not take any responsibility for the same in any manner. Errors, if any, are purely unintentional and readers are requested to communicate such errors to the editors or publishers to avoid discrepancies in future.

Published by

EXCEL INDIA PUBLISHERS

91 A, Ground Floor
Pratik Market, Munirka, New Delhi-110 067
Tel: +91-11-2671 1755/ 2755/ 3755/ 5755
Fax: +91-11-2671 6755
E-mail: publishing@grouppexcelindia.com
Web: www.grouppexcelindia.com

Typeset by

Excel Prepress Services, New Delhi-110 067
E-mail: production@grouppexcelindia.com

Printed by

Excel Printing Universe, New Delhi-110 067
E-mail: printing@grouppexcelindia.com

OpenDOAR—A Champion of Open Access Repositories in the World

Padmavati S. Tubachi¹, Sudhir Halvegar² and Sr. Samantha³

Abstract—Digital library technology has emerged as a result of information services using and adapting web technology. The ease of use of the web resources and seamless access has given a boost to usage of online resource by the user communities. This has led libraries to offer new services on the networked mode. The onset of publishing technologies including multimedia authoring, web page designing and related hosting facilities and access tools in the web environment has brought about a significant impact on the libraries i.e. creation of Digital Library. Building and Maintenance of digital library is a challenging task since it involves the huge investment as it is technology based. Although now it is possible to have access to the exhaustive information on the web, still significant amount of research output is not available. Not every library can afford to get access to all the publication that is produced due to the cost incurred on procuring process. The open access movement was triggered by the journal crisis due to exorbitant price increase in the publications. During the 1990s several e-print archives as well as a few hundred peer reviewed, electronic, scholarly journals emerged. They offered free access to the electronic product & this has become "Open Access Publication" (Narayan, 2008). Open access movement is a worldwide effort to provide free online access to scholarly literature like peer reviewed journal articles and preprints. Institutional initiatives to promote open access to the research work carried out by them are witnessed through establishing Institutional Repositories. These are "digital archives of intellectual products created by the faculty, staff and students of an institution accessible to end users both within and without the institution. The IR may hold various kinds of publications, such as, pre-prints and post-prints of journal articles, conference papers, research reports, theses, dissertations, seminar presentations, working papers and other scholarly items. Digital repositories are developing rapidly as a key element of research cyber infrastructure. These include all collected resources in all formats especially contributions from home institutional published and unpublished and is accessible to end users both within and outside of the institution. By 2003, there was a tremendous growth in the Open access research archives in the world in accordance to open access movement. There was need for listing registry of such repositories in order to make them visible to the world of academicians and researchers. A repository registry is a web based metadata catalog that points to repositories. There were several listings of repositories and open access archives, but there was no single comprehensive list which recorded all the available repositories. There was also a need for the more structured information service, cataloguing and describing the repositories. The end users like academicians, researchers needed to know the scope and comprehensiveness of the information they find and the features that facilitate the use of that information. Repositories needed to be categorised with clear information on subject coverage, their collection, the content and preservation policies etc. In accordance with Open Access movement OpenDOAR & ROAR were set up.

Keywords: Digital Library, Open Access, Institutional Repository, OpenDOAR

INTRODUCTION

This era of Internet has brought enormous opportunity for the academicians, scientists researcher scholars produce their research output in various forms and formats. Digital form is one of them. It has enabled them for digital communication to anyone, anytime anywhere in the world. Fast growing information and communication technologies have made a great impact on the functions of Libraries, particularly academic

libraries. Today's scholarly communication is driven innovations in Internet. The scholarly communication carried out using web tools and technologies. There great impact on Publishing field also. Publishing changed from traditional way to E-publish. Publishers are charging heavily for E-resources especially E-journals because of the heavy investment involved in production of the same. In the Research cycle, the researcher or the academicians do research and document the research product, Before publication this is sent to the peer reviewer who is again an academician and end user is the tax payer whose money is used for the research purpose. The Publisher publishes this, and the publishers before publishing put some conditions where the author loses his right on his own research. Publisher gets all the benefit profit. The condition was called Serial Crisis.

¹Librarian, DPM's Shree Mallikarjun College of Arts and Commerce, Canacona, Goa

²Librarian, M.E.S. College of Arts & Commerce, Zuarinagar, Goa

³Librarian, Carmel College, Nuvem, Goa

E-mail: ¹padmashalvegar@gmail.com,

²halvegarst@rediffmail.com, ³sr.samantha27@gmail.com

In order to overcome this situation, open access movement was initiated. The growth of the open access movement is partially in response to the enormous costs of many scholarly journals. Developing countries are supporting the open access projects in order to supply the scholarly information to the information resource needy. Open access to the information resources plays a significant role in sharing the scholarly information among the research community as well as student community. Open Access initiation and Institutional initiatives to promote open access to the research work carried out by them have led to establishment of Institutional repositories. Institutional Repositories are "digital archives of intellectual products created by the faculty, staff and students of an institution accessible to end users both within and without the institution. The IR may hold various kinds of publications, such as, pre-prints and post-prints of journal articles, conference papers, research reports, theses, dissertations, seminar presentations, working papers and other scholarly items. This way, intellectual contributions of researchers are shown to the whole community of researchers across the world. Such institution may not independently or within a state or a regional consortium" (Ghosh, 2006).

Open access repositories are digital archives of all collected resources in all formats especially contributions from home institutional published and unpublished and are accessible to end users both within and outside of the institution. They are network accessible databases with a set of services to capture, store, index preserve and redistribute an institutional scholarly output in digital formats. (Janakiraman).

Open access repositories are freely accessible online digital archives of research outputs that have been deposited by the authors. They are usually hosted by universities or research organizations. They are either multi disciplinary or subject oriented. It is a site for individuals and institutional members to deposit works which are then made freely available. There is no peer reviewing process since the repository merely acts as an archival platform. The contents are mainly preprints, post prints or both, unpublished scholarly works such as theses, dissertations, final year project reports, research reports and teaching resources. (Jones 2014).

The Berlin Declaration (Berlin 2003) identifies two conditions of OAI: (a) Users should be given free access and a license to copy, use, distribute, transmit and display of all contributions by authors and right holders; and (b) Academic institutions, scholarly society, governance agency are responsible for

making available and maintaining the digitized content of works in repositories which are OAI compliant. (Jainab 2010)

By 2003, there was a tremendous growth in the Open access research archives in the world in accordance to open access movement. There was need for listing registry of such repositories in order to make them visible to the world of academicians and researchers.

A repository registry is a web based metadata catalog that points to repositories. Registries are like catalogs, directories. In general registries are characterised by extensive metadata describing the repositories. Several organisations took initiation to provide the listing of institutional repositories giving information on the type, content, subject coverage and the policies etc.

There were several listings of repositories and open access archives, but there was no single comprehensive list which recorded all the available repositories. There was also a need for the more structured information service, cataloguing and describing the repositories. The end users like academicians, researchers needed to know the scope and comprehensiveness of the information they find and the features that facilitate the use of that information. Repositories needed to be categorised with clear information on subject coverage, their collection, the content and preservation policies etc. In accordance with Open Access movement OpenDOAR & ROAR were set up.

OpenDOAR: DIRECTORY OF OPEN ACCESS REPOSITORIES

(http://www.open_doar.org/index.html)

OPENDOAR

OpenDOAR is a directory of open access repositories developed by the University of Nottingham in the United Kingdom and Lund University in Sweden (Heather Lea Moulaison 2015). The directory serves as international academic community establishing an authoritative and quality based source for accessing open access scholarly material. It lists Open Access repositories from around the world in a Single, Central location. (Heather Lea Moulaison 2015)

According to Wikipedia "OpenDOAR is a website that lists academic open access repositories. It is searchable by locale, content and other measures". The service does not require complete repository details.

On 15th September 2006 it was upgraded to its services.

It is housed at the University of Nottingham, U.K. and is supported by the Open Society Institute, the Joint Information Systems committee, the Consortium of Research Libraries and SPARC Europe.

OpenDOAR-Third part of SHERPA listing the available open access repositories.

NEED FOR THE REGISTRY

According to Bill Hubbard:

- Rapid growth of repository numbers.
- Establishment of many types of repositories like institutional, subject oriented, government and national archives.
- Expansion in repository content type.
- Use of various software for creation of repositories.
- Repository administrators need ways of ensuring maximum exposure and use of their holdings (opendoar n.d.).
- Funders would like to check their research is suitably housed and see how it is used.
- Institutional managers need overviews of colleagues and competitor situation.
- Service providers need a way of contacting and liaising with repository administrators as a body.
- Open Access to scholarly communication and research in different fields need a registry that can list out all the publications related to research.
- Stakeholders need clarity on the overall scale, scope and development of the repository work.

AIM OF OPENDOAR

It aims to:

- To create a bridge between repositories administrators and the service providers which harvest repositories
- Produce a descriptive list of open access repositories of relevance to academic research
- Support Open Access outreach and advocacy endeavors within institution and globally.

SCOPE OF THE OPENDOAR

Total = 3361 repositories OpenDOAR - 24-Jul-2017

Primary policy of the OpenDOAR is to support and enhance academic and research activities that are undergoing throughout the world and its policy is open access to scholarly communication that is published as a result of research. It records rich variety of repositories that are institutional; Government and subject based and follow open access to their content.

Following are the types of repositories that are covered (opendoar n.d.):

- A repository whose type has not yet been assessed-Undetermined.
- An institutional or departmental repository- Institutional
- A cross-institutional subject repository - Disciplinary
- An archive aggregating data from several subsidiary repositories-Aggregating
- A repository for governmental data- Governmental

The content of the repositories includes scholarly publications of University, digital contents of music/video, journal articles, these and dissertations, conference papers, software, patents.

It mainly supports Open access to research and scientific communication. So it collects and provides information solely on sites that wholly embrace the concept of Open Access to full text resources.

Not Included: According to OpenDOAR (Directory of Open Access Repositories (OpenDOAR) Press Release 2006)

- Sites where any form of access control prevent immediate access
- Sites that contain only metadata records
- Sites that provide only library catalogues
- Broken, empty, out of scope sites
- Sites that is irrelevant
- Sites those are repeatedly inaccessible
- Sites which contain gated access or sites which have proprietary databases
- Sites which have locally accessible e-books.

SPECIAL FEATURE OF OPENDOAR

Although the repositories have been designed to allow information about them to be gathered automatically, all the repositories listed have been visited by project staff, tested and assessed by hand and sites which are broken, out of scope are rejected to maintain the quality of the listings. (Hubbard 2006)

Listings are sorted by subject area, language country, content type etc and results searched in combination with keywords. Results are displayed in different formats including a tabular form which can be changed and customized according to the user's interest. (Hubbard 2006) (Heather Lea Moulaison 2015)

Google custom Search tool is used to search across repository content, (Heather Lea Moulaison 2015)

In Networked environment information discovery and retrieval are the keys to the successful delivery of service. By listing archives and their descriptions OpenDOAR support third party service providers Eg: Search Service. (Directory of Open Access Repositories n.d.)

Entries highlight repository features such as the size of the holdings, presence of e-alerts, RSS feeds and language. (Directory of Open Access Repositories (OpenDOAR) Press Release 2006)

OpenDOAR provides a number of tools for Repository Administrators, like Application Programmers' Interface (API), OpenDOAR Charts, Email Distribution Service, Policies Tools etc. OpenDOAR staff encourage the administrators to use these tools. They talk to the service providers to ensure that they are able to get information they need to make full use of Open access material.

The tools are simple and help administrators clarify their permissions. They produce complete policies, ready to plug into a repository structure. Re-use policies are essential is a service provider is to know what use can be made of the information IN THE ARCHIEVE. The service providers need to be able to find if they have the right permission to develop the innovative and value added services which will benefit researchers. (Hubbard 2006)

The user-groups of Open DOAR includes 'researchers, browsers, service-providers, data-miners, administrators and funders and each of these user-groups finds OpenDOAR compatible enough to its needs and expectations since developments are of use for use both to users wishing to find original research papers and for service providers like search engines or alert services which need easy-to-use tools for developing tailored search services to suit specific user communities.

ARCHITECTURE

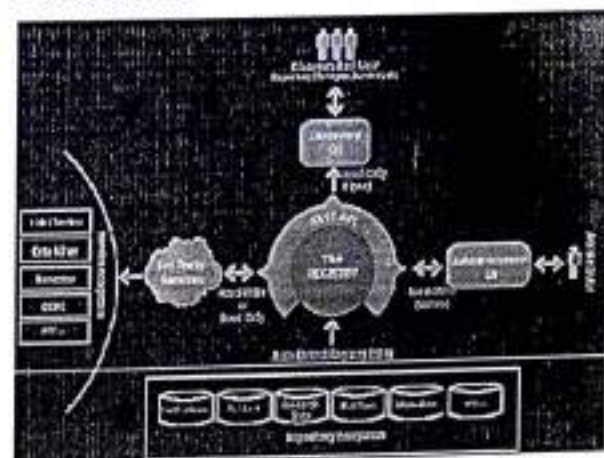

Fig. 4

It is interoperable and complementing with OAI standards.

WORKING

- Project staff survey the repositories
- Look at each repository personally
- Test for metadata description which include information on organizational name, name of the repository, Home contact, Email, OAI compliance
- Check whether adequate description can be provided
- Contact repository administrators with information
- Produce useful classification structure
- Build full directory and registry service
- Create update and maintain procedures

BENEFITS OF OPENDOAR

- It raises the visibility of the repositories and its contents to search services, benefiting the institution as a whole.
- It ensures the libraries their repository is providing a comparable service to their selected peer institutions to take advantage of best practice and provide good collection-level metadata.
- It Provide analytic services for repository managers, enabling benchmarking of repository services.

- It provides a repository policy generation tool dealing with issues relevant to repositories like content, submission policy, metadata.
- Preservation policies etc, to enable repository staff and University management to draft policies to suit their institutions aims.
- Its search service enables users to search through the content of the repositories listed in OpenDOAR.
- It provides a mediated e-mail distribution service, to enable users to contact administrators of the repositories registered in the service.
- Researchers are able to find institutional, subject-based or governmental repositories of open access material.
- Repository administrators can compare repository structure and content and find best practice in repository provision.
- Analysts can use OpenDOAR to chart the growth of repositories—and repository content.
- It ensures quality by visiting the repositories prior to listing them in the directory which contains repositories and contents.
- It is possible to search or browse for repositories based on criteria such as repository type, content type held, and subject area.
- By using Google custom Search Engine in OpenDOAR search across repository content, the care has been taken to provide more useful and relevant information by minimizing junk results.

ROAR: REGISTRY OF OPEN ACCESS

(www.roar.eprints.org)

INTRODUCTION

RoAR is an initiative that monitors existence of repositories worldwide.

RoAR is a searchable international Registry of open access repositories indexing the creation, location growth of open access institutional repositories and their contents. No. of Repositories covered as on date 4139.

Registry of Open Access Repositories

Fig. 5: ROAR

HISTORY

Started in 2003.

It is first registry started by Tim Broody at the University of Southampton, U.K.

Hosted at the University of Southampton & Funded by JISC. It is a part of the E-print.org network. The site is powered by Eprints 3, free software developed by the University of Southampton. It supports OAI 2.0.

AIM

To promote the development of open access by providing timely information about the growth and status of repositories through the world.

FEATURES

It facilitates and promotes Open Access.

Search option includes simple and Advanced. Simple search includes Repository and celestial.

Advanced search includes Home page, OAI-PMH Interface, Registry, title, description, Repository type etc. Search the content of all the repositories registered in ROAR is by using the Google Custom Search Engine. Uses Google's indexes & technology like a researcher searches listed in the database.

It is focused search results with high profanity of open access full text items.

Browsing is by Country, year, repository type and software type.

ROAR FACILITATES

It is useful option where repositories can submit their domain to include in the registry.

- Searching for OA repositories: By keyword, country, software, content type
- Thumbnail images of home pages
- Statistical charts: Growth of repository content, Content type statistics
- Searching the content of OA repositories: Using Google's Custom Search Engine

USES OF OPEN DOAR & ROAR

- Finding open access repositories
- Source lists for harvesters
- Search services
- Data mining

- Searching the content of OA repositories
- Analysis of repositories' features
- Statistics for Open Access advocacy
- Funding policy decisions
- Third party mash-ups—e.g. Repository66

COMPARISON OF OPENDOAR AND ROAR (AS GIVEN BY PETER MILLINGTON, 2008)

Table 1

OpenDOAR	ROAR
Search by keyword	Search by keyword
Filter by: Repository type, Software, Country, Language, Content type, Subject area	Filter by: Repository type, Software, Country
Analytical statistics	Content growth statistics
API, Policies Tool	Celestial - Harvesting analytics database
Content approach is repositories only	Content approach is repositories and sometimes open access journals
Must have some open access full texts	Allows metadata-only and gated access items
Suggestions & Proactive discovery	Self-registration only
Manual validation	Taken on trust + some automated validation

CONCLUSION

The disappointment and inability created by the closed access to scholarly literature and the anomalies in journal publications with respect to pricing access, copyright and monopoly of publishers paved way for the OPEN ACCESS INITIATIVE which means free and online access to scholarly literature that can be freely disseminated further with proper author attribution. Though the philosophy of open access emerged in the context of scholarly publishing and communication, over the time the onus has come to the authors wherein the emphasis has been given on the firm commitment of individuals to make the open access successful. The development of open source is to fulfill this commitment. Various forms of open access have been evolved. The e-print archives and self archiving, institutional repositories are all the initiatives towards open access. An institutional repository is a web based database of scholarly material. It collects, stores, disseminates digital resources and preserves the same for long term usage. They are associated with one or other institution which are engaged in the research, teaching and learning activities, most of the content related to the IR is the research publications, grey literature produced by the people working there or the

material related to teaching and learning activities like courseware, question papers, theses dissertations or administrative materials etc. Most of the time such collection is accessible for the people associated with the parent organization and is not open to general public. This has made the researcher from outside the parent institution handicap. In order to overcome this situation some of the academic libraries have made their institutional repositories open for the general public with few restrictions, in accordance with goals of open access. Such repositories have been indexed by a directory like ROAR or OpenDOAR. Both ROAR and OpenDOAR are repository registries which help Under resourced institutions and Unaffiliated & off-campus researchers. DOAR is an attempt to build and maintain metadata harvesting services for all open Access Institutional Repositories. It is primarily a service to enhance and support the academic and research activities of the global community. The OpenDOAR supports open access movement; coverage is repositories of full text material. It lists repositories and allows breakdown and selection by variety of criteria. It is the quality assured global directory. It has more options in filtering, Analytical statistics and information help the several user groups of OpenDoar including researchers, browser, service providers, data miners, administrators and funders to fulfill their expectations, needs and perspectives. This has made the OpenDOAR the champion of open Access Repository in the world.

REFERENCES

- [1] <https://en.wikipedia.org>
- [2] About OpenDOAR. <https://www.jisc.ac.uk> (accessed June 2017).
- [3] Directory of Open Access Repositories (OpenDOAR) Press Release. September 15, 2006. www.sherpa.ac.uk (accessed 2017).
- [4] Directory of Open Access Repositories. <http://www.aughty.org> (accessed July 2017).
- [5] Heather, L. M. (2015). Felicity Dykas and Kristen Gallant. "OpenDOAR Repositories and Metadata practices." D-Lib Magazine. <http://www.dlib.org> (accessed June 2017).
- [6] Hubbard, B. (2017). "OpenDOAR: The directory of Open Access Repositories." <http://www.univaq.it> (accessed 2017).
- [7] Release of OpenDOAR Listings. January 27, 2006. www.opendoar.org (accessed June 2017).
- [8] Jainab, A.N. (2010). "Open access repositories and journals for visibility: implications for Malaysian libraries." *Malaysian Journal of Library and Information Science*. 2010. (accessed 2017).
- [9] Janakiraman, A. Open access repositories through E-prints: A practical approach at MSSRF library. In B. & Rameshbabu (Ed.), *Libraries in the changing dimensions of digital technology*, Festschrift in honour of Prof. D.Chandran (Vol. II, p. 589). Delhi: B.P. publishing corporations.
- [10] Jones, R. (2014). "What is behind the OpenDOAR?" 2014. <https://www.doria.fi> (accessed July 2017).

- [11] Lihitkar, S. (2013). Open access E-print archives. In *Libraries in the changing dimensions of Digital technology*. Delhi: B.R. publishing House. 609.
- [12] Nashipudi, M & Ravi, B. (2014). "Indian research going global: A study on the status of Open Access Publishing." *International Journal of Information Research*. June 2014. <http://www.spoars.org> (accessed 2017).
- [13] OpenDOAR. <https://en.wikipedia.org> (accessed June 2017).
- [14] "OpenDOAR: Directory of Open Access Repositories." 2010. www.lib.vt.edu.
- [15] OpenDOAR: Directory of Open Access Repositories. <http://www.lib.vt.edu> (accessed June 2017).
- [16] Release of OpenDOAR listing. January 2006. www.opendoar.org.
- [17] Wani, Z. A., Gul, S. & Rah, J. A. ( ). *Open Access Repositories: A global perspective with an emphasis on Asia*. Vol. 29. pdf.

THIS BOOK IS HAPPY TO SEE YOU

प्रातिभेचे देणे

डॉ. प्रमदा देसाई

MALLIKARJUN

011184

8M4
DES/Pra
11184

(21)

11184

प्रकाशक / बिम्ब प्रकाशन, 'धर्म-लक्ष्मी', सांत लॉरेन्स,
आगशी - गोवा ४०३ २०४.

दूरध्वनी / (०८३२) २४३८३५५.

प्रकाशन क्र. / १३७. अक्षर जुळणी / बिम्ब प्रकाशन.

छपाई / इम्प्रेसन्स - बेळगांवी.

© उज्ज्वल शं. गांवस देसाई

प्रथम आवृत्ती / जानेवारी २०१८.

मुखपृष्ठ / आदित्य

प्रतिभेचे देणे (ललित)/ डॉ. प्रमदा उज्ज्वल गांवस देसाई

Pratibheche Dene (Literary Essays)

by Dr. Pramada Ujwal Gauns Desai

मुल्य : रु. १८०/-

ISBN : 978-93-85654-25-1

अनुक्रम

१. मोमरा फुलला / १
२. संत कवयित्री : मुक्ताई.... जगाई / ६
३. प्रेम कुणावर करावं?... कुणावरही करावं / १३
४. सरीवर सरी आल्या नं...../ २२
५. विंदा : मानवतेच्या समेदरील चालते बोलते ज्ञानपीठ / २९
६. या जगण्यावर शतदा प्रेम करावे..../ ३८
७. दुष्टे भोळ्या कळ्यांनाही.... आसवांचा घेतो वास / ४५
८. तोवर प्रिये वाट पाहिलीच पाहिजे.... / ५२
९. या व्याकुळ संव्था समथी.... शब्दांचा जीव वितळतो / ५९
१०. मन चिंम पावसाळी... झाडात रंग ओले / ६६
११. छेड मनाची तार कब्रीरा..../ ७४
१२. शब्दांचे व्यसन लागते जयाला ... तथा हातीं प्रयाला वेदनेचा / ९२
१३. व्याकुळ कोणी विरहिणी... याद काढते सख्याची / १०२
१४. तुझे गीत गाण्यासाठी.... सूर लावू दे.../ १०९

डॉ. प्रमदा देसाई

मराठी विभाग प्रमुख
श्री महिलाकुर्जुन कला आणि महाविद्यालय
काणकोण, गोवा

प्रकाशने :

○ 'राजर्षी शाहू एक क्रांतीकारी राजा' या डॉ. जयसिंगराव पवार लिखित आणि महाराष्ट्र इतिहास प्रबोधिनी, कोल्हापूर व गोवा कोंकणी अकादमी यांनी प्रकाशित यांनी प्रकाशित केलेल्या मराठी ग्रंथाचा कोंकणी अनुवाद.

● इटलेवज्जअल बुक व्युरो, भोपाळ यांनी प्रकाशित केलेल्या 'पर्यावरण शब्दकोश', 'भूगोल शब्दकोश', 'विज्ञान शब्दकोश' इत्यादी इंग्रजी व मराठी शब्दकोषांचे सह संपादन विविध नियतकालिकामधून वाडमयीन लेख व शोध निबंध प्रकाशित झालेले आहेत.

● आवाकाशासाठी विविध वाडमयीन विषयावर लेखन.

बिम्ब
प्रकाशन

Price: ₹ 180/-

11184

नव्यदोहर मराठी कथा

रंग आणि अंतरंग

संपादक

डॉ. गजानन हुसेले

नव्वदोत्तर मराठी कथा :

रंग आणि अंतरंग

(डॉ. रा. गो. चवरे गौरवग्रंथ)

संपादक

डॉ. गजानन हेरोळे

डॉ. प्रदीप राऊत

डॉ. रा. तु. आदे

डॉ. प्रकाश सपकाळे

डॉ. सुनील राठोड

26

गोदा प्रकाशन औरंगाबाद

अनुक्रम

- संपादकीय - डॉ. गजानन हेरोळे

७

पूर्वार्ध

१. नव्वदोत्तर मराठी कथा : एक नोंद - डॉ. पृथ्वीराज तौर १२
२. नव्वदोत्तर गोमंतकीय मराठी कथा - प्रा. विनय लक्ष्मण वापट २१
३. नव्वदोत्तर दलित कथा - डॉ. नीळकंठ शिरे ३५
४. नव्वदोत्तर आंबेडकरी कथेतील प्रतिमासृष्टी - डॉ. अशोक इंगळे ४३
५. नव्वदोत्तर ग्रामीण कथा - डॉ. वासुदेव गुलाटे ६४
६. जागतिकीकरणानंतरची वैदर्भीय ग्रामीण कथा - डॉ. सतीश तराळ ७१
७. नव्वदोत्तर गोमंतकीय प्रादेशिक मराठी कथा - डॉ. प्रमदा देसाई ९८
८. नव्वदोत्तर मराठी आदिवासी कथा - डॉ. संजय लोहकरे ११२
९. स्त्रियांच्या शोषणाची दाहकता अधोरेखित करणाऱ्या नव्वदोत्तर आदिवासी कथा - डॉ. तुकाराम रोंगटे १२३
१०. नव्वदोत्तर लेखिकांच्या कथा - डॉ. रमेश रावळकर १३८
११. नव्वदोत्तर जनकथा - डॉ. गजानन गोपाळराव हेरोळे १६०
१२. झाडीबोलीतील नव्वदोत्तर मराठी कथा - डॉ. हरिश्चंद्र बोरकर १६५
१३. नव्वदोत्तर ख्रिस्ती मराठी कथा - प्रा. अविनाश भोरे १७१
१४. आधुनिक मराठी जैन कथा व १९९० नंतरची जैन कथा - डॉ. गोमटेश्वर सातगोंडा पाटील १७८
१५. नव्वदोत्तर मुस्लिम मराठी कथेचे स्वरूप - डॉ. अक्रम ह. पठाण १९१
१६. मॉरिशसमधील नव्वदोत्तर मराठी कथा - डॉ. बीदन आबा २०४

नव्वदोत्तर गोमंतकीय प्रादेशिक मराठी कथा

- डॉ. प्रमदा देसाई

एकूणच मराठी कथावाङ्मयाच्या दालनात गोमंतकीय कथेने मोलाची भर घातलेली आहे. त्यातल्या त्यात प्रादेशिकतेच्या परिप्रेक्ष्यातून विचार करायचा झाल्यास 'प्रादेशिकता' या संकल्पनेचे जनकत्व गोमंतकीय कथाकार वि. स. सुखठणकर यांच्याकडे जाते. इ.स. १९३१ साली 'सह्याद्रीच्या पायथ्याशी' हा त्यांचा आठ कथांचा संग्रह प्रसिद्ध झाला आणि मराठी साहित्यात प्रादेशिकतेचे युग अवतरले. तेव्हापासून आजपर्यंत गोमंतकीय मराठी कथा सतत फुलत आणि खुलत आलेली आहे. इ.स. १९९० नंतरच्या गोमंतकीय कथावाङ्मयातील प्रादेशिक वैशिष्ट्यांचा संक्षिप्त आढावा या निबंधात घेण्यात आला आहे.

गोमंतकीय मराठी कथेतील प्रादेशिकतेचा विचार करत असताना प्रथम 'प्रादेशिकता' या संकल्पनेविषयी आणि साहित्यातील प्रादेशिकतेच्या निकषाविषयीची अभ्यासकांची मते येथे विचारात घेणे आवश्यक ठरते.

सुप्रसिद्ध साहित्यिक तसेच ग्रामीण-प्रादेशिक साहित्याचे अभ्यासक व समीक्षक डॉ. आनंद यादव यांनी प्रादेशिक साहित्याची व्याख्या पुढीलप्रमाणे केली आहे. "एखाद्या विशिष्ट प्रदेशातील लोकजीवन, संस्कृती, परंपरा, जीवनसंकेत, रीती, समूहजीवनातील भावभावना आणि या सर्वांतून निर्माण झालेल्या समस्या आणि जीवननाट्य यांचे दर्शन घडविण्याच्या उद्देशाने जे साहित्य लिहिले जाते ते प्रादेशिक साहित्य होय."

'प्रदेश' या संज्ञेविषयी डॉ. मदन कुलकर्णी म्हणतात, "विशिष्ट भूभागावरील विशिष्ट निसर्ग असलेला व मानवी जीवनावर प्रभाव गाजविणारा प्रभावी घटक म्हणजे 'प्रदेश' होय." त्यांच्या मते, प्रादेशिकता हे वाङ्मयीन मूल्य नसून साहित्याला प्राप्त झालेले एक वैशिष्ट्य, एक प्रवृत्ती आहे. प्रादेशिक

होतो. प्रत्यक्ष त्या जागेचा मालक एक काटा राखण पडला. त्या पारख्या
समुद्रकिनार्याची जमीन रशियन पर्यटकाला देऊन स्वतः दलाल बनतो व
एडसचा बळी होतो.

परदेशी पादरे पाय 'व्हर्जिन वीच'ला लागतात आणि स्थानिक लोकांना
समुद्रकिनारा पारखा होतो. शॅक्स, तंबू, खाटा, अंमली पदार्थ, उघडे-नागडे
हिप्पी यांनी विटाळला जातो. तिथले स्थानिक दैवत असलेल्या काळोबाची
धोतर, पगडी व पायात वहाणा असलेली मूर्ती उभी राहते. मंदिरात लाईट
चमकू लागतो; त्यामुळे रात्री चूड पेटवून फिरणाऱ्या काळोबा देवचाराची कल्पनाच
लुप्त होते. हिप्पी तर त्याला 'टिपिकल इंडियन ओल्ड मॅन' म्हणायला लागतात.
ज्या काळोबाच्या वडाकडे रात्रीच्या वेळी जायला बायका, मुलं घाबरत असत,
तिथे विदेशी बायकांचा धिंगाणा चालतो. काळोबाची मूर्ती मात्र हे सर्व मूकपणे
पाहते. कथेतील नाना म्हणतोही, "रातचो काळोबाकडे गेलंय जाल्यार सगळे
धोयेच देवचार नाचताना दिष्टी पडतंत." (रात्रीच्या वेळी काळोबाकडे गेले तर
सगळी गोरी भुतंच नाचताना दिसतात.) असे दिनोदयाच्या अंगाने जाऊनही
वस्तुस्थितीचे मार्मिक दर्शन आपल्या कथांमधून महामलांनी केले आहे. गोव्याच्या
बदलत्या समाजव्यवस्थेत भूमिपुत्रांनाच आज जागा राहिली नाही, याची खंत
लेखकाने सूचकपणे व्यक्त केली आहे.

महामलांच्या कथांमधून काजी म्हणजे काजूची बोंडे गोळा करून फेणी
तयार करणे, नाचणी भात, मिर्च्या अशा पिकांची लागवड, दिपकावणी करून
खेकडे पकडणे अशा वैशिष्ट्यपूर्ण प्रादेशिक गोष्टींचे सूक्ष्म वर्णन येते. पेट्रोमॅक्सच्या
प्रकाशात हुडगे पकडताना दूरवर देवचाराची म्हणजेच काळोबाची चूड पेटलेली
दिसणे, त्यामुळे 'चाळेगत' होऊन हुडग्यांची भिरी दिसूनही हाती एकही हुडगा
न लागणे अशा प्रकारचे तपशील कथेला खास गूढ असे प्रादेशिक वातावरण
तयार करून देतात.

अलकाण्याचा डोंगर, तेथील दाट झाडी, झरी असो किंवा पणजीच्या
मांडवीच्या पुलावरून दिसणाऱ्या कॅसिनोच्या बोटी असोत गोव्याची वैशिष्ट्यपूर्ण
पार्श्वभूमी महामलांच्या कथेच्या केंद्रस्थानी असते. कोकणी बोलीतील संवाद,
म्हणी, वाक्प्रचार यांचा वापर प्रादेशिकतेचे संदर्भ अधिक दृढ करतात. आज
गोव्यात स्थानिक देव दैवते, जुने ऋषितुल्य वृक्ष यांची जशी पडझड होतेय,
तशीच जुन्या परंपरा, संस्कृती, मानवी भाव-भावना यांचीही पडझड होतेय.

प्रसिद्ध झाले आहेत. त्यांच्या कथांमधूनही गोमंतकीय प्रदेश, येथील ग्रामीण जीवन, शेताभाटात राबणारा कष्टकरी समाज, त्यांच्या जीवनातील विविध घटना, प्रसंग यांचे चित्रण येते. आपणच आपल्या डोंगराला आग लावून लाख-लाखभर सरकारी मदत मिळविणारे बेरकी लोक, मारीआ भाटकारणी सारखी एकाकी जीवन कंठणारी व्यक्ती. औद्योगिकीकरणामुळे होणारे प्रदूषण, त्यात भरडला जाणारा निसर्ग व सर्वसामान्य लोक, राजकारण्यांचा चाललेला खुर्चीचा खेळ या सर्वांचे ज्वलंत चित्रण येते. 'देवचाराची शेंडी' सारख्या कथेतून 'सोपेकार' व 'गाडेकार' यांच्या समस्या, 'भितरले' 'भायले' (मूळचे रहिवासी आणि दाहरून आलेले) यांच्यातील वाद, निवडणुकांचे वारे व लोकांची बदलणारी मानसिकता इत्यादी अलीकडच्या काळातील वास्तव व ज्वलंत समस्यांचे प्रभावी चित्रण येते. रसरशीत बोलीतील संवाद व जिवंत वातावरणनिर्मिती यांमधून त्यांचे कथाविश्व साकारताना दिसते.

विठ्ठल गावस हे १९९० नंतरच्या कालखंडातील महत्त्वाचे कथाकार होत. त्यांचे 'कॅथरीन' (१९९४), 'लवण' (२००३), 'ओझ' (२०१०) इत्यादी कथासंग्रह प्रसिद्ध झालेले आहेत. ग्रामीण लोकजीवनाचे मर्म समजून घेऊन त्यांनी आपल्या कथांमधून ते अभिव्यक्त केले आहे. गोमंतकीय प्रादेशिकतेची वैशिष्ट्ये लाभलेली त्यांची कथा येथील वैविध्यपूर्ण जीवनाचे नेमके व भावपूर्ण दर्शन घडविते. त्यांच्या 'सौभाग्य' नावाच्या कथेत एका देवदासीच्या 'सौभाग्याची' चुटपुट लावणारी कथा सांगितली आहे. ती आयुष्यभर ज्याच्यावर प्रेम करते, एकनिष्ठ राहते तो पुरुष म्हातारपणी मुलगा बोलवायला आल्यावर तिच्याकडे पाठ फिरवून निघून जातो; तेव्हा तिच्या मनात प्रश्न उभा राहतो "शेवटी सारं करूनसुद्धा पुरुषाला मरायला आपल्या हक्काचं घर लागतं, मांडी घायला धर्मपत्नी लागते. शेवटच्या क्षणी तोंडात पाणी घालायला पुत्र लागतो. उभं आयुष्य ज्याच्या संगतीत काढलं ती माणसं उपरी वाटतात... पण असं का?" देवदासीच्या आयुष्याची ही व्यथा म्हणजे गोव्यातील भावीण समाजाचीच व्यथा होय!

गोव्यातील काही भागांत अंधश्रद्धा व पारंपरिक रुढींमधून काही अघोरी प्रथाही पाळल्या जातात. अशाच एका प्रथेचे वर्णन 'फोण' या कथेत येते. फोण म्हणजे खड्डा. होळीच्या दिवशी होळीभोवती नाचणारे 'गडे' अंगात अवसर तेव्हापर्यंत होळी बाहेर पडून गावाबाहेरील जंगलात जाऊन तेथे पुरलेल्या माणसांची प्रेते उकरून काढून त्याची हाडे ज्याला 'मसणा' म्हणतात ती घेऊन

होळीभोवती नाचतात. हा आदिम संस्कृतीतून आलेला भग्यावह अनुभव वाचकाला भयचकित करतो. सामूहिक जीवनाचे दर्शनही इथे घडते. देवाला गान्हाण घालण्याचं विस्ताराने आलेलं वर्णन वैशिष्ट्यपूर्ण आहे; शिवाय मालवणी वळणाची कोकणी बोली संवादासाठी वापरल्याने संवादाला जिवंतपणा प्राप्त झाला आहे.

विठ्ठल गावस यांच्या 'लवण' या कथासंग्रहातील बहुतांश कथांमधून प्रादेशिकतेचा प्रवाह वाहताना दिसतो. येथील माणसांची सुख-दुःखे, अनुभव, गोवा मुक्तीनंतरचे बदललेले समाजजीवन यांचे प्रभावी चित्रण 'लवण' व 'ओझ' मधील कथांतून येते. त्यादृष्टीने 'लवण' ही वैशिष्ट्यपूर्ण कथा आहे. कथेतील दादू मीठ तयार करण्याचा पारंपरिक व्यवसाय करतो; परंतु त्याच्या मुलाला त्यात रस नाही. मिठागारात पिकविलेले मीठ खाऊन लोक आजारी पडतात म्हणून लोकांनी पिशवीतील मीठ खावे असा सरकारी हुकूम मिळाल्याने दादू अस्वस्थ व बेचैन होतो. आपल्या मुलानेच पैसे घेऊन धंदा बंद करण्याचे आश्वासन पोलिसांना दिले म्हणून तो मुलाशी भांडतो. शेवटी कष्टाने तयार केलेल्या मिठागारात समुद्राचे पाणी शिरल्याचे बघून व त्या पाठीमागे आपल्या मुलाचे कारस्थान असल्याचे समजल्यावर "हाय रे देवा... काय झाला ह्या, माझी एवढ्या दिसांची मेहनत फुकट गेली." म्हणत खचून गेलेल्या दादूचे हृदयस्पर्शी चित्रण लेखकाने केले आहे. बोलीभाषेतील चटपटीत व नाट्यात्मक संवाद हे या कथेचे वैशिष्ट्य आहे.

'ओझ' कथेतून सासूरवाशीण मुलीला गणेश चतुर्थीनिमित्ताने 'ओझ' म्हणजेच शिंदोरी व इतर सामान सासरी पाठविण्याची प्रथा गोव्यातील उच्चवर्णीय समाजात आहे. ती बहुजन समाजातही अनुसरण्यात आल्यावर गरिबांची कशी कुचंबणा होते याचे चित्रण येते. 'नांगरणी' सारख्या कथेतून शेतकऱ्याचे त्याच्या बैलावरचे पुत्रवत् प्रेम व बैलाच्या मृत्युमुळे पोटापाण्याचे साधन गेले म्हणून झालेले दुःख व मुलासारखे मुके जनावर गेले म्हणून झालेले दुःख याचे प्रत्ययकारी चित्रण येते. विविध प्रादेशिक विषय समर्थपणे हाताळणारा कथाकार म्हणून विठ्ठल गावस यांच्याकडे पाहता येते.

ज्ञानेश्वर कोलवेकर यांनी एक समर्थ कथाकार आणि कादंबरीकार म्हणून गोमंतकीय मराठी साहित्यात आपली नाममुद्रा उमटविली आहे. त्यांच्या कथा आकाराने लहान असल्या तरी त्या मानवी जीवनजाणिवांचे सूक्ष्म आकलन करतात, मानवी मनाचा तळ शोधतात आणि तेथील आशा-आकांक्षा.

निवृत्तासना. अहंगड, विप्रेता याचें समथ चित्रण करतात. त्यांच्या कथा गोमंतकाच्या पार्श्वभूमीशी एकरूप झाल्याने अस्सल वाटतात. त्यांच्या 'भोलानाथ' या कथासंग्रहातील 'सायबिणीऽऽपाव' या कथेत पर्यटन व्यवसायामुळे येणाऱ्या जनजीवनावर झालेल्या दुष्परिणामांचे प्रभावी चित्रण येते. या कथेतील शेरोलीन या वयस्क स्त्रीची नात रात्री अपरात्री एका ब्रिटिश नागरिकावर बघकते, तर नातू हिप्पी बनतो. लहानपणापासून लाडात वाढवलेल्या या नाताने हे व्यसनी व बेजबाबदार व्यक्ती असल्याने डोक्याने जखमी होऊन पाहण्याशिवाय तिच्या हातात काही नसते. 'वारूळ' सारख्या कथेतून 'तारवटी' (डोटीवर नोकरी करणारा) पती असलेल्या अॅनाच्या एकाकीपणातून दुःख व मानसिक ओढाताण प्रकटते. 'हजाराचा काशाव' या कथेची नायिका आपल्या पतीने दुबईहून आणलेला पैसा आपल्या ताब्यात घेते व नंतर त्याला अपमानास्पद वागणूक देते. एक दिवस तो आत्महत्या करतो; तेव्हा त्याच्यासाठी हजार रुपयाचा 'काशाव' म्हणजे शवपेटी आणून दाभिक प्रेमाचे ती प्रदर्शन करते. अशा वास्तव वृत्ती-प्रवृत्तींचे प्रभावी चित्रण कोलवेकरांच्या कथेत येते.

सुखठणकर, सरदेसाई, बोरकर यांच्या प्रादेशिक कथांशी नाते सांगणारा कथा लेखक म्हणून मिलिंद म्हामल याचा विचार करणे अपरिहार्य ठरते. त्यांचे 'चतुर्थी' (२००५), 'अलकाण्याचो डोंगर' (२००८) इत्यादी कथासंग्रह पट्टी साक्ष देतात. गोव्यातील सर्वसामान्य माणसाचे जगणं, ग्रामीण जनजीवन, नातेसंबंध, त्यातील संघर्ष, कालानुरूप होणारे सामाजिक बदल यांचे यथार्थ चित्रण म्हामल आपल्या कथांमधून करतात. त्यांच्या 'चतुर्थी', 'नरकासुर' या कथांमधून ग्रामीण जीवन, परंपरा, सामूहिक जाणिवांचे दर्शन घडते, तर 'गोलमारनीचा कुवेटकर' या कथेतून कुवेटला जाऊन नोकरी करून श्रीमंत झालेल्या पण शेवटी सर्वस्व हरवून बसलेल्या कुवेटकराची शोकांतिका दिसते. ह्या या कथेत गोव्याच्या समुद्रकिनाऱ्यावरचे पर्यटनाच्या नावाखाली तरुणांना मोह पाडणारे फसवे जीवन लेखकाने चित्रित केले आहे. 'अलकाण्याचो डोंगर' मधील सर्वच कथांमधून बदलणाऱ्या गोव्याचे प्रभावी चित्रण येते. अलकाण्याच्या डोंगरावर पिढ्यान्पिढ्या पीक घेऊन जगणाऱ्या, त्याला देव माणून भडारा घालणाऱ्या भूमिपुत्रांना एक दिवस डोंगरावर जायला बंदी होते; कारण मालक एका परदेशी माणसाला तो डोंगर विकतो. या भूमिपुत्रांचं जगणं हिरावन घेतल जातं. पण पैसा व अधिकारापुढे मेल्या मनानं परिस्थितीला शरण जाण्यावाचून त्यांना गत्यंतर राहत नाही. मोरजीच्या निसर्गरम्य समुद्रकिनाऱ्याचं

‘निरसंग’ सारख्या कथेतोला एमला परदेशात नाकसाला गेल्यामुळे राहून तो आल्यावर त्याची मनोभावे सेवा करते. तो निघून गेल्यावर मुलांचे पालनपोषण करते; पण आयुष्याच्या संध्याकाळी ना नवरा, ना मुले अशा एकाकी अवस्थेत वॉल्लेरात (आरामखुर्चीत) पडून, एकाकी व्हिस्की पीत पूर्वायुष्यातल्या आठवणी काढत निरफणसाच्या झाडाबरोबर बोलत राहते.

उदय नाईक यांचा ‘अवसर’ हा कथासंग्रह गोमंतकीय मराठी कथेत मोलाची भर घालतो व प्रादेशिक वैशिष्ट्यांची परंपरा पुढे नेतो. या कथासंग्रहातील ‘अवसर’, ‘दुर्बुद्धी’, ‘धिरियो’, ‘बकराबळी’ इत्यादी कथा वाचकाला अस्सल प्रादेशिक अनुभव देतात. गोव्यातल्या काणकोणच्या परिसरातील श्रद्धा, परंपरा, उत्सव, समजुती, लोकव्यवहार व व्यक्तिरेखा यांचे प्रभावी दर्शन ‘अवसर’ सारख्या काही कथांमधून होते. या कथेत खाण व्यवसायात डोंगराचा कडा तुटून झालेल्या अपघातात पावटू लंगडा होतो. त्यामुळे जत्रेत आपल्या घराण्याचा ‘गडा’ (अवसर) तो घेऊ शकत नाही. तो मान आपल्या मुलाला मिळावा अशी पावटूची इच्छा असते; परंतु त्याला वेडाचे झटके येत असल्यामुळे गावकरी त्याला हा मान न देता त्याच्या भावाला सद्दूला हा मान देतात. त्यामुळे त्याला होणाऱ्या दुःखाचे, त्याच्या मनःस्थितीचे चित्रण लेखकाने अतिशय संवेदनशीलतेने केले आहे. माणसांनी आपल्यावर अन्याय केला; परंतु देव आपल्याला न्याय देईल असं त्याला वाटतं. पण सदाशिववर देवाचा अवसर आल्याचं तो पाहतो व देवानेही आपल्या सेवेचं दान आपल्या पदरात टाकलं नाही, या विचाराने तो दुःखी होतो. ‘धिरियो’ या कथेत गोव्यात खेडोपाडी होणाऱ्या दैलांच्या झुंजीचे वास्तव, प्रत्ययकारी चित्रण लेखकाने केले आहे. माणसांमधल्या हिंस्त्र वृत्तीचेही दर्शन येथे घडते. त्याचबरोबर दोन रेड्यांची झुंज आणि दोन आजी माजी सरपंचांमधील पराकोटीचे वैर यामधून आजच्या वास्तव समाजाचे चित्रण लेखकाने केले आहे.

रेखा मिरजकर यांचे ‘पाऊलखुणा’ व ‘पांगारा’ असे दोन कथासंग्रह प्रकाशित झालेले आहेत. त्यांच्या कथा नेटकेपणाने लिहिलेल्या व मनाचा ठाव घेणाऱ्या आहेत. गोव्याच्या मातीत रुजलेले, फुललेले हे लिखाण आहे. त्यांच्या ‘पांगारा’ कथेत सत्तर वर्षांच्या लीझाचे एकाकीपण व्यक्त झाले आहे. अंतराळात नजर लावून खिडकीशी रोझरीचे (जपमाळेचे) मणी हातात धरून ती ‘गॉड ब्लेस यू’ चा आशीर्वाद देत बसते. मुलं परदेशी असल्याने एवढ्या मोठ्या घरात ती एकटीच राहते. मुलांच्या प्रेमासाठी ती आरुसलेली असते:

दर्शन अलकाण्याचो डोंगर, रान, खेळ, लेनीनग्राड अशा कथांतून घडते.

म्हामलांच्या कथेतील त्रुटी दाखवायच्याच झाल्या तर असे म्हणता येईल की, म्हामलांची निवेदनशैली पाल्हाळिक व अघळपघळ अशी आहे. निव्वगत थोडा नेमकेपणा यावा, तसेच कथेतील पात्राचे मनोव्यापार, त्यातील गुंतागुंत, त्यांच्या जीवनानुभवाचे सखोल दर्शन त्यांच्या कथांतून घडल्यास या कथा अधिक सशक्त व समर्थ बनतील.

गजानन देसाई हे प्रादेशिक कथेच्या क्षेत्रात आशा निर्माण करणारे आणखी एक गोमंतकीय कथाकार. 'कुळागर' हा त्यांचा पहिलाच कथासंग्रह. तरीही त्यातील 'कुळागर', 'डांक', 'चकवा', 'हिशेब' अशा कथा उत्तम जमल्या आहेत. मानवी स्वभावाचे विविध कंगोरे दाखविणाऱ्या व्यक्तिरेखा, ओघवती भाषा आणि नेमकेपणी व्यक्त झालेला आशय ही त्यांच्या 'कुळागर' कथेची वैशिष्ट्ये होत. त्यांची 'डांक' ही कथा वाचकांच्या मनाला भिडते व त्याचबरोबर लोकांच्या मनातील अंधश्रद्धेवर टिप्पणी करते. कथेचा नायक तुकाराम याची पत्नी अकाली मृत्यू पावते. ती पिशाच्च बनून गावकऱ्यांना घाबरवते, त्रास देते अशी गावकऱ्यांची अंधश्रद्धा असते. स्वतः तुकारामचा याच्यावर विश्वास नसतो. आपली शांत, सुशील पत्नी मृत्यूनंतर असं काही करेल हे तो मानत नाही; तरीही गावकऱ्यांच्या आग्रहाखातर त्याला 'डांक'सारख्या दिव्याला सामोरं जावं लागतं. येथील ग्रामीण भागात लोकांना त्रास देणाऱ्या पिशाच्चाला त्या मृत व्यक्तीच्या जवळच्या नातेवाईकाच्या अंगात आणून मग त्याला कायमचे पालवून देण्याचे काम घाडी म्हणजे मांत्रिक करतो. त्या घाड्याच्या उज्जाला आपली मुलगी बळी पडू नये म्हणून आपल्या मृत पत्नीचं भूत आपल्या अंगात आल्याचं दाखवून, मार खाऊन मृत्यूनंतरही पत्नीला खाव्या लागणाऱ्या गावकऱ्यांच्या शिव्याशापातून तो तिला मुक्त करतो व आपण स्वतःही दडपणातून मुक्त होतो. पिशाच्चाचा संचार झाला असं समजून जमावाने तुकारामला मारणं, घाड्याने भूत कोल्हाच्या रूपाने गेले म्हटल्यावर लोकांनी विश्वास ठेवणे ही ग्रामीण लोकसमूहाची मानसिकता उत्कृष्टपणे इथे चित्रित केली आहे.

मोरेश्वर मराठे यांच्या 'नशा' या कथासंग्रहातील काही कथांमधून गोव्याच्या खिस्ती कुटुंबाचे, स्वतःचेच चित्रण झालेले. 'वेलीचं घराणं' कथेत कुवेतला नोकरी करणाऱ्या...

रुद्र नाइक इत्यादींचाच परंपरा.
गोमंतकीय मराठी कथेला श्रीमती माधवी देसाई, वारांती नाइकर्णी, अंजली आमोणकर, मीनल तळावलीकर, रेखा मिरजकर, रेखा पौडवाल, रुजाला सिंगलाल, गीरिजा मुरगोडी, लीना पेंडणेकर, मंगला साने, मीना समुद्र, डॉ. किशोरी पै, ज्योती कुंकळकर या लेखिकांनीही मोलाचे योगदान दिलेले आहे.

उरील वयाचशा कथाकारांच्या कथांमध्ये गोव्याचा भौगोलिक परिसर, स्थल, निसर्गवर्णने, गोमंतकीय बोलीभाषा अशा प्रादेशिकतेच्या खुणा आढळतात; परंतु गोव्याच्या मुक्तिपूर्व प्रादेशिक कथेशी धागा जोडणारे व ज्यांच्या लेखनातून प्रादेशिकतेचा अस्सल ठसा किंवा प्रादेशिक संवेदना प्रकटल्या आहेत अशा काही कथाकारांचा विचार या शोधनिबंधात करण्यात आलेला आहे.

● डॉ. विठ्ठल ठाकूर यांचे 'भार' (१९९६) आणि 'आवर्त' (१९८९) असे दोन कथासंग्रह प्रसिद्ध झाले आहेत. त्यांच्या कथेत अद्भुतता व रहस्यमयता आढळते. त्याबरोबर भार, मुक्ती, तातोबा यासारख्या कथांमध्ये प्रादेशिकतेचे रंगही मिसळलेले दिसतात. 'भार' म्हणजे अंगात येणे. या कथेत गावातील तथाकथित प्रतिष्ठित व्यक्ती जळगावकर आणि त्यांच्या अत्याचाराला बळी पडलेला गरीब सावळ्या यांच्यातील संघर्षाची कहाणी सांगितलेली आहे. आपण केलेल्या पापाचा त्रास गावकऱ्यांना सहन करावा लागतोय. आपल्या पापामुळेच सावळ्याच्या अंगात देवाचा अवसर येत नाही आणि गावकरी आपल्याला शिव्याशाप देताहेत. या सगळ्यामुळे चिताग्रस्त झालेला जळगावकर सावळ्याला अंगात भार आल्याचे नाटक करायला भाग पाडतो. सावळ्याही तयार होतो; कारण त्यालाही जळगावकराचा सूड घ्यायचा असतो. आपल्या बापाला फसवून जळगावकराने लुबाडलेली जमीन, आपल्याला भोगावे लागणारे दारिद्र्य, आपल्या वेडसर मुलीवर त्याने केलेला बलात्कार हे सर्व परशुरामाचा खोटा भार आणलेल्या सावळ्याच्या मनात घुमायला लागते आणि तो हातातल्या धारदार तलवारीचा वार जळगावकराच्या मानेवर करतो व घुमत राहतो. इथे कथा संपते.

गावकऱ्यांच्या मनातील श्रद्धा-अंधश्रद्धा, त्या आडून चाललेला सुष्ट-दुष्टांमधला संघर्ष, समाजातल्या शोषित घटकाने शोषण करणाऱ्यावर आपल्या परीने केलेली मात यांचे दर्शन येथे घडते. देवाचा भार म्हणजेच अवसर येण्याच्या तेलने मज - १९९९

परंतु मुलं आपली चौकशी करीत नाहीत म्हणून रागावलेली लीझा त्यांनी पाठवलेले पैसे मॅनेजरच्या अंगावर फेकून देऊन सांगते, "मुलांचा फोन आला तर सगळा माझ्या पोराना, पैसे नकोत ममा मेली की पित्तयल्ले मा... काशाव कथेत एका एडसग्रस्त गोवन खिश्न तरुणाची कथा सांगितली आहे. ऐन तारुण्यात वाहावत जाऊन मृत्यूच्या दारात पोहोचलेला जॉन स्वतःचे काशाव त्याने स्वतःच करायला लावतो व नंतर काशाव त्याची व तो मृत्यूचा वाट पाहत राहतात. गोव्यातील बऱ्याचशा खिश्न कुटुंबातल्या या शोकांतिका लेखिकेने प्रभावीपणे रेखाटल्या आहेत.

सुजाता सिंगबाळ या लेखिकेच्या काही कथांमधून गोमंतकीय प्रादेशिक संदर्भ आढळतात. 'स्नेहबंध' या १९९९ साली प्रकाशित झालेल्या कथासंग्रहातील 'गंध मातीचा' या कथेत काही कारणपरत्वे गोव्याबाहेर राहाव्या लागणाऱ्या व्यक्तींना आपल्या मायभूमीची, गोव्याची ओढ कशी लागलेली असते याचे मनोवेधक चित्रण केले आहे. "देवघरातील लामणदिवा, तिन्हीसांजेची शुभंकरोती, नारळ व भाताच्या पोत्यांनी भरलेलं कोठीघर... माडा... पोफळीची कुळागरं, मोहोरलेली आंब्याची झाडं, पावसात भिजून न्हालेली जमीन..." असा मातीचा गंध लेखिकेच्या मनात दरवळत राहतो.

'गारठलेल्या वाटा' कथेतून लेखिकेने इथल्या खिश्न कुटुंबात सर्रास दिसणारी शोकांतिका वर्णन केलेली आहे. पैसे मिळवायला परदेशी गेलेल्या एका जोडप्याचा मुलगा इथे एकटा पडतो. या एकाकी निराधार अवस्थेत झूजचा पहिला डोस घेतो आणि त्याचे दुःख, भीती, एकाकीपण दूर पळते. नग हे व्यसनच त्याचं सर्वस्व होऊन जातं. जिवंत प्रेतासारखी त्याची अवस्था होते. आधुनिक जीवनपद्धतीतील भौतिक सुखाची हाव व पर्यटन व्यवसायाचे तरुण पिढीवर होणारे दुष्परिणाम यांची रुखरुख लावणारी करुण कहाणी म्हणजे ही कथा होय.

गोवा मुक्तीपूर्व म्हणजेच १९६० पूर्वीच्या कालखंडाच्या आसपासची प्रादेशिकतेची संकल्पना १९८०-९० च्या सुमारास मोठ्या प्रमाणात बदललेली दिसून येते. खेड्यापाड्यातून शिक्षणाचा प्रसार झाला. सर्वसामान्यांना शिक्षण, नोकऱ्या मिळू लागल्या. ग्रामीण तरुण शहराकडे वळला. आधुनिकतेचे वारे शहराबरोबरच ग्रामीण भागातही वाहू लागले. जातिभेदाची बंधने लिविले गेली. पण त्याचबरोबर गोमंतकीय समाज अंतर्बाह्य बदलला. माणसाची मातीशी असलेली नाळ तुटली. पारंपरिक शेती, व्यवसाय यांच्याकडे पाठ

फिरवली गेली. औद्योगिकीकरण, खाण व्यवसाय, पर्यटन व्यवसाय इत्यादींनी गोव्याच्या जनजीवनाचा वेदून टाकले. खाण व्यवसायाने निसर्ग संपत्तीचा नाश केला. त्यातून मिळणाऱ्या अमाप पेशाने लोकांची नियत विचडपली. ग्रामीण जीवन आणि प्रदेशाची दुर्दशा झाली. या सर्वांचे प्रतिबिंब साहित्यातून वर्णिले. कथासाहचर्यामधूनही पडलेले दिसून येते. या पार्श्वभूमीवर वरील कथाकारांच्या कथाविषयीची काही निरीक्षण पुढीलप्रमाणे -

• १९९० पूर्वीच्या कथांशी तुलना करता अलीकडच्या कथाकारांच्या कथांमधून विषयाची विविधता अधिक प्रमाणात दिसून येते. उदा. सासुरवाशिणीला 'ओझ' देणे, नांगरणी, बागर दैल सेचणे, भाटकाराने आपल्या मानलेल्या मुलीचे लग्न स्वखुशीने गावड्याशी लावून देणे, पर्यटन व्यवसायाचे रूपरिणाम, व्यसनाधीनता, पैशाच्या आमिषापोटी स्थानिकांनी परदेशी लोकांना जामिनी विकणे, अमली पदार्थ पुरविण्याचे व्यवसाय, वैश्या पुरविण्याचा व्यवसाय, अजूनही अंधश्रद्धेचा जनमानसावर असलेला प्रभाव इत्यादी वैविध्यपूर्ण विषय, समस्या या लेखकांनी आपल्या कथांमधून हाताळल्या आहेत.

• आधुनिक व्यवसाय व धंद्यात हरवले जाणारे भूतकालीन रम्य जीवन, सुंदर पर्यावरणाचा होणारा नाश व सर्वात भयावह गोष्ट म्हणजे माणसाचे हरवलेपण, त्याला आलेली भावनाशून्यता, संवेदनहीनता, आपण काहीतरी जिझाळ्याचं, महत्त्वाचं हरवतोय हीच जाणीव नसणं, एड्ससारख्या रोगाने मृत्यूला जवळ करणारे तरुण, नैतिक अधःपतन यांचे विदारक चित्रण बऱ्याच कथांमधून आलेले आहे.

• परदेशात काम करणाऱ्या स्त्री-पुरुषांच्या, त्यांच्या कुटुंबाच्या समस्या, पालकांच्या प्रेमाला मुकलेली संतती, एकाकी आयुष्य कंठणारे वृद्ध आणि स्त्रिया, त्यांची मानसिकता यांतील बऱ्याच कथांमधून परिणामकारकरित्या मांडण्यात आलेली आहे. शिबश्चन कुटुंबातील एकाकी वृद्धांच्या समस्यांना बऱ्याच कथांतून प्राधान्य देण्यात आलेले आहे. तसेच मुक्त गोव्यात राहूनही पोर्तुगीजधार्जिणेपणा करणारी माणसेही येथे दिसतात.

• काही कथांमधून अंधश्रद्धा उदा. घाहीपण, अंगात अवसर किंवा भार येणे, पिशाच्चाचे झपाटणे अशा गोष्टींवर विश्वास ठेवणाऱ्या व्यक्तींना त्यातील फोलपणा जाणवून त्यांच्यात सकारात्मक बदल होतो. म्हणजेच या व्यक्तिरेखांचा विकास होतो. परंतु एकंदर समाजाच्या, समूहमनातील अंधविश्वासाला मात्र या व्यक्ती बदलू शकत नाहीत.

• प्रादेशिक कथेत विशिष्ट प्रदेशातील समूहजीवनाला महत्त्व असते. समूह पुरुषच येथे पात्र म्हणून वावरत असतो; तरी ही माणसाची कथा असते. त्यामुळे कथेतील पात्रांच्या मनोव्यापाराचा, मानसिकतेचा सखोलतेने शोध घेणे, त्यांच्या भावभावना उत्कटपणे व्यक्त करणे महत्त्वाचे असते. या लेखात आढावा घेण्यात आलेल्या कथाकारांच्या काही कथांमध्ये प्रादेशिक कथेचे सर्वगुण अंतर्भूत असूनही व्यक्तिचित्रणात पुरेशी सखोलता नसल्यामुळे चांगल्या कथाही थोड्या फिक्क्या वाटतात.

• या कथांचा विचार करता त्यात स्त्री व्यक्तिरेखाप्रधान कथा अतिशय कमी असून लक्षात राहिल असं प्रभावी स्त्री चित्रण अभावानेच आढळतं. स्त्रीवादी भूमिकेतून लिहिलेल्या कथा तर जवळजवळ नाहीतच.

• अलीकडच्या काळात लिखाण करणाऱ्या लेखक व लेखिकांनी आपल्या कथालेखनात बोली भाषेचा वापर अधिक प्रमाणात केलेला दिसून येतो. प्रादेशिकतेच्या दृष्टीने ही नक्कीच चांगली गोष्ट आहे; परंतु या कथा बहुसंख्य वाचकांपर्यंत पोहोचण्याच्या असतील तर त्यातील संवाद, शब्द यांचे वाचकांना आकलन होणे आवश्यक असतं. म्हणून प्रमाणभाषा व बोली यांचा योग्य प्रमाणात वापर केला जावा, किंवा कथेच्या शेवटी प्रादेशिक शब्दांना प्रमाण भाषेतील पर्यायी शब्द दिल्यास वाचकाला कथा समजून घेण्यास अडचण येणार नाही.

• एकूण गोमंतकीय समाज, परंपरा, रूढी, दैवी संकल्पना, श्रद्धा, अंधश्रद्धा, सण, उत्सव, येथला निसर्ग, भौगोलिक वैशिष्ट्ये, लोकांची मानसिकता, संवेदनशीलता, विश्वास, तरुणपिढीची बदललेली मानसिकता, भौतिक सुखाच्या मागे लागून समाधान हरवून बसलेला गोमंतकीय समाज यांचे प्रभावी दर्शन अलीकडच्या जास्तीत जास्त कथांमधून आपल्याला घडते.

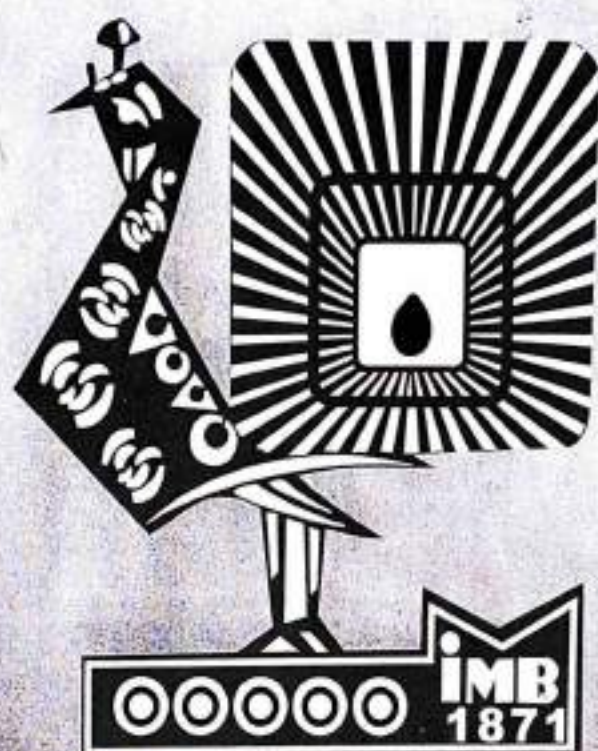
प्रमुख, मराठी विभाग,
श्री मल्लिकार्जुन कला आणि
वाणिज्य महाविद्यालय,
काणकोण, गोवा
भ्रमणध्वनी : ९०११४४७००३

October-
December
2017

Govapuri
गोवापुरी

ऑक्टोबर
डिसेंबर-२०१७

वसुधैव कुटुंबकम

इन्स्टिट्यूट मिनेझिस ब्रागांझा, पणजी - गोंय
INSTITUTE MENEZES BRAGANZA, PANAJI-GOA

Govapuri
Institute Menezes Braganza
Pune - Goa

गोवापुरी

Volume : XII

No : Three

October-December- 2017

संपादक मंडळ

श्री. संजय हरमलकर - अध्यक्ष
इन्स्टिट्यूट मिनेझिस ब्रागांझा - पणजी

श्री. प्रताप गांवकर - सदस्य सचिव
इन्स्टिट्यूट मिनेझिस ब्रागांझा - पणजी

संपादक
अरुण साखरदांडे

इन्स्टिट्यूट मिनेझिस ब्रागांझा, पणजी - गोंय

गोवापुरी

इन्स्टिट्यूट मिनेझिस ब्रागांझाचे प्रकाशन
Publication of IMB

Volume XII, No - Three
October - December 2017

प्रकाशक :

सदस्य सचिव

इन्स्टिट्यूट मिनेझिस ब्रागांझा

पणजी - गोंय - 403001

E-mail:imbpanaji@yahoo.com

मुद्रक :

कॉम्प्युटर ग्राफीक्स,

१८ जून मार्ग, पणजी-गोवा

मोल : रु. 25/-

- प्रकाशीत रचनांकडे आमी सहमत आसताच अशें ना.
- प्रकाशीत रचनांचो उपेग करपापासत लेखक, अनुवादक तेच परीं आयएमबीचीय अनुम-

अनुक्रमणिका

संपादकीय

अरुण साखरदांडे

१

कोंकणी

१. मीर्ग : दिसपटयेंतली एक नोंद (कविता)

काशिनाथ शांबा लोलयेकार

२

२. पुंडलीक नायक आनी विजय तेंडुलकर

हांच्या वेंचीक नाटकांचो तुलनात्मक

अभ्यास (लेख)

डॉ. पूर्णानंद च्यारी

३

३. कोंकणी म्हणी आनी वाक्यप्रचारांतली

प्रादेशिकताय (लेख)

सखाराम शेणवी बोरकार

१४

४. निस्तर (कथा)

मीना काकोडकर

१९

५. साहित्य प्रेरणा-यात्रा (लेख)

प्रकाश रमाकांत बजरीकार

२५

५. कोंकणी मनशाची पारंपारीक नांवां आनी

ते फाटलें सांस्कृतीक संचित (लेख)

डॉ. जयंती नायक

३७

मराठी

१. रमलाचा फासा इस्किलार (लेख)

प्रा. अकल्पिता राऊत देसाई

४१

२. धिल्लो आणि धालो (लेख)

विनायक खेडेकर

४४

३. भावशून्य (कविता)

प्रमोद कारापूरकर

५५

४. नात आजीकडे गेली (कविता)

दीपक गोविंद प्रभु देसाई

५६

ऑक्टोबर-डिसेंबर २०१७

पुंडलीक नायक आनी विजय तेंडुलकर हांच्या वेंचीक नाटकांचो तुलनात्मक अभ्यास

- डॉ. पुर्णानंद च्यारी

लोलयेकार

पुंडलीक आनी तेंडुलकर हांचीं नाटकां मनशांच्यो साबार वृत्त्यो प्रवृत्त्यो सोदून भर उक्ताडार उजवाडाक हाडून दवरतात. तातूंत आपूण हीण कर्म करूनय राब्यतेचे बुरखे घालून जगपीय आसात. आनी आपूण जे करता ते दोळ्यांहुजरा भीडमूर्खत नासतना करता हें सांगपी फटकळूय आसता. पुंडलीक आनी तेंडुलकर हांची जीवन पळेवपाची नदर पारदर्शक. जीवनाकडे पळेवपाचो सभाव तटस्थ. सोयीस्कर रितीन एकेच गटेन झुकपी न्हय. देखुनूच पुंडलिकाच्या 'खण खण माती' सारख्या नाटकांत मनीसपणाची गिरेस्तकाय दाखोवपी रॉकसायब येता आनी पयशांमुखार गितीमतेची माती करपी कस्तुरूय येता. 'सूर्यसांवट' नाटकांत कांयच काम करिनासतना आयतें बसून ग्वाणपी भावोजी येता तसो पायांत पांगळो आसूनय गोरसांतल्या कश्टांच्या कामांची उमेद दाखोवपी धर्माय येता. 'श्री विचित्राची जात्रा' नाटकांत देवाच्या नावार अभर्ग करपी लोक येता तसो विचित्रांतल्या अधर्माचो नाश करूंक भायर सरिल्लो 'कोणतरी' येता. तसो तेंडुलकरांच्या 'गिधाडे' नाटकांत भयणीच्या गर्भार भोटार खोंट मारपी उमाकांत, रमाकांत सारखी गिधाडी गुपी येता तशी सोज्वळ सात्वीक रमाय येता. 'बेबी' नाटकांत वासनांध क्रूर शिवापा येता तसो शरीर संश्र्वाच्या विकारान बेफाम जाल्ले बेबीचो गैरफायदो घेणारतना प्रसंग निभावपी संयमी कवेंय येता. हलकट भासनेत गदांध सखारामाचें चित्र उबें करतना देवभर्गीय, गवाळ, मर्यादा आशिल्ली लक्ष्मीकडेन तेंडुलकर आदर करीना. अशो देखी दोनूय लेखकांची लेखन प्रवृत्ती दाखयता.

मनशांनी नांवां जात-कात, थळ-काळ जरी

वेगळे वेगळे आसले तरी प्रवृत्त्यो उणे अदीक फरकान समान पांवड्यार दिसतात. संवसारातल्या साबार सर्जनशील लेखकांक तातूंत नाटकाकारांकय ह्या प्रवृत्त्यांनीच नाट्य विजां दिल्यात. नवे नवे विशय दिल्यात. पुंडलीक नायक गोंयचे नाटककार. विजय तेंडुलकर महाराष्ट्र राज्यातले. पूण तांच्या लेखन सामर्थ्यातल्यान ज्या वृत्त्या प्रवृत्त्यांचे नाट्यरूप दर्शन जालां ते संवसारीक पांवड्यार खंयूय लागू पडू येता अशेंच जालां.

तुलनात्मक अभ्यास पध्दतीन साबार भिन्न भाशी, भिन्न देशी नाटककारांच्या संदर्भातल्यान सकस भासाभास जाल्ली आमकां दिसता. प्रस्तुत लेखांत अशेच चर्चेक आदार जांवचे म्हूण पुंडलीक नायक हांची 'खण खण माती' आनी 'सुरींग' आनी विजय तेंडुलकर हांची 'सखाराम बाइंडर' आनी 'शांतता कोर्ट चालू आहे' हीं नाटकां घेतल्या.

१. 'खण खण माती' आनी 'सखाराम बाइंडर'

पुंडलीक नायक आनी विजय तेंडुलकर हांच्या 'खण खण माती' आनी 'सखाराम बाइंडर' तेचप्रमाण 'सुरींग' आनी 'शांतता कोर्ट चालू आहे' अशा नाटकांच्या अंतरंगात रिगतना सखाराम आनी कस्तूर, चंपा आनी कस्तूर तेचप्रमाण मारयान आनी बेणारे हांचे जिणेतलीं कांय साम्य थळां आनी तांचे भोंवतणची वास्तवता सोदल्यात.

'खण खण माती' आनी 'सखाराम बाइंडर' ह्या दोनूय नाटकांचे विशय वेगळे. मिना खणिच्या वावरांत काम करपी लोकांचे जिणे आनी

धंघात फशिल्लो मिनैर सायब ह्या सुत्रा भोंवतणी 'खण खण माती' नाटक घुंवता तर लग्नाचो संवसार नाका पूण बायलां जाय, ताळतंत्र नाशिल्लीं भोग-भूख भागोवप हीच जिणेची मोख घेवन जगपी सखारामाच्या कारबारा भोंवतणी घुंवपी कथासूत्र 'सखाराम बाइंडर' नाटकांत आसा.

'खण खण माती' नाटकांत मिना खणीच्या वावरांत उदरगत जावचे खातीर सायबाची धडपड. ते खातीर ताच्या कामगारांचे दिसा दिसवड्याचे वेव्हार चलतात. तातूंत वावराक येवपी कामेऱ्यांचो आनी ड्रायव्हर क्लिनराचे शारीरिक संबंधाचे वेव्हार, तातूंतल्यान निर्माण जाल्ल्या प्रसंगांचे जाळें दिसता.

'सखाराम बाइंडर' नाटकांत सुरवाती सावन शरीर वासनेचे संवाद सुरू जातात. ताचे परिणाम निमणे मेरेन उरतात. दोनूय नाटकांत शरीर संबंधांतल्यो समस्या, 'सखाराम बाइंडर' तलो सखाराम आनी 'खण खण माती' तलें कस्तूर हांचे भोंवतणी घुंवता. कस्तुराक शरीरसुखापरस तातूंतल्यान मेळपी पयशांचो सोंस तर सखारामाक शरीरसुखाचो सोंस. एकेतरेन हें वेसन जालां. ज्या वेसनां फाटल्यान विकृतीय दिसता. कस्तूर परिस्थितिचें गुलाम तर सखाराम ताच्या वेसनाचो गुलाम जाला. आपल्या भूगेपणां विशीं उलयतना कस्तूर म्हणटा

कस्तूर : 'ते पिरायेर कोणें कसले उजू मारगाचे संस्कार केले ना. आवय-बापायक वेळावेळ दुडू मेळटाले. मिनांत कोणाचें कोणाक पडलेले? एकदां त्या कुटुंबातल्या अस्करांतल्यान तुटलें तें परत केन्नाच सांदपाक जालें ना. मागीर भरकटत रावलें. खिणाचे मोह मागीर सभावाच्यो बडी जाल्यो.'

सखाराम भूगेपणांत बापायच्या मारांक बेजारून भायर सरलो ताचो उल्लेख करता.

सखाराम : 'आपले आपण कष्ट करून वाढलो. हां - बापाला बाप म्हटलं नाही, आईनं तर म्हारड्याचें पोर मानलं. निवडुंगासारखा वाढलो, माळवर.'

आपल्या ल्हानपणाक धरून सखारामाचें हें दूखणें आसा. तशें कस्तूरचे आसा. भूगेपणांतली घडण आनी परिस्थिती कोणाकूय बरें आनी वायट पध्दतीन घडयता. तशीं आमकां हांगां वायट दशेमेरेन पाविल्ली दोन पात्रां दिसतात.

कस्तूर आनी ताचेकडेन संवाद करपी नाटकांतलीं हेर पात्रां पोजडें जांव शरीर संबंधाचे बाबतींत मेकळेपणान मुर्वत सोडून उलयतना दिसतात. तेखांक,

खुशाली : हय, मातसो फाटी पावलो. हांव घरा ना. नाजाल्यार हांव घरा आसल्यार तूं म्हाका पांय चेपूंक लायताली. मागीर पोंवटो. गवे कश्यो मागीर-मागीर सगळें चेपूंक लायताली.'

चंपा : कोन? दाऊद? ये. तुला हवी मजा? घे. घे मुडद्या. ये. अरे ये ना मुडद्या, घे मला मुडद्या-''

कस्तूर आनी सखाराम बिनधास्त वागतात. पोजडेपणां आयकूवप आनी पोजणेपणान उलोवप तांचो सहज सभाव जाला. आपूण जे पध्दतीन वागतात, आपूण कितें करतात, हे विशीं तांकां लज भीड कांय दिसना. लोक असभ्य वर्तनां करतात आनी भायल्यान सभ्य म्हूण दाखयतात हें डोंगीपण. कस्तूर आनी सखाराम दोगांयकूय मान्य ना. कितें करपाचें ते बिनधास्त करपाचें हें विशीं दोगांयचीं परस्पर स्वतंत्र मतां एकमेकांक जुळटात.

कस्तूर : 'मिनांन असलीं कामां फकत हांवूच करतां अशें न्ह. सगलींच आपापले परीन हात भरसून आसात. पूण आपणालें आंग लिपोवपाचो सगळींच यत्न करतात. हांव म्हणटां, शिंपीभर शेण खालें सारकेंच आनी वजेंभर शेण खालें सारकेंच. अखेर शेणखायरेच थारतलें. मागीर केल्ल्या कर्माचेर धांकणें

आनी कित्याक घालपा उरफाटे. म्हाका संवसार म्हाजें रूपडें मातूय सदां रूपडीं घालून जगप आपलो चेहरो नेणू.

दूसरेवटेन, त्या काळी द सखाराम : 'आपण र

नाही केला. म्हणालो, :

करतोय. केलं ते एवू

सांगण्याची तयारी आ

हात मारून कोणती

दाखयतो हवं तर. अति

एकजात सगळे लपव

सयकून साळसूद राहत

हिंमत असेल तर करा

आहे त्यात?.....'

कस्तूर परिस्थितीक

वेव्हार हे खातीर झग

आयिल्ल्या वेगळे

कस्तूर सदळ फटक

वासनाधीन सखार

बायलांकडेन 'बेरड' व

कस्तूर भोगव

रोडून येवंक ना. तें अ

नाकर्त्या घोवाक पोसत

कस्तूर : 'तुजेकडे

तुयें जोडून म्हाका वे

पोसलें आनी तुकाय पं

सखारामाक लग्न ना

नाका. पूण घरांत येव

सखाराम : ...

लागेल. समजून घेण

आनी कित्याक घालपाचें? पुण ह्या संवसाराचे नेमूच उरफाटे. म्हाका संवसाराच्या नेमान वागोंक जाय देखून म्हाजें रूपडें मात्तूय सदळ जावंक फावनां'.

रूपडीं घालून जगप ना, शेण खालें तरी आसा तो आपलो चेहरो घेवन जगप हें कस्तुराचें मत. तर दुसरेवेटेन, त्या डोंगी वृत्ती विशीं सखाराम म्हणटा, सखाराम : 'आपण सगळें केलं; पण एक खोटेपणा नाही केला. म्हणालो, रंडीबाजी करतोय मी. दारूबाजी करतोय. केलं ते एकूण एक कोणाला हवं त्याला गांगण्याची तयारी आहे आपली, चोख. छाताडावर हात मारून कोणती माडी किती वेळा चढलो, दाखवतो हवं तर. अलिकडे नाही चढत. गावात साले एकजात सगळे लपवाछपवीनं झक मारतात. करून राखून साळसूद राहतात. तेरी चूप मेरी बी चूप. अरे निमत असेल तर करा काय ते खुल्लम् खुल्ला. काय आहे त्यात?.....'

कस्तूर परिस्थितीकडेन तडजोड करता. भोग आनी गेल्लार हे खातीर ड्रायव्हर आनी क्लीनर हांचेकडेन आयिल्ल्या वेगवेगळ्या संदर्भातल्या अणभवांतल्यान कस्तूर सदळ फटकळ जालां 'बेडर' वागता आनी त्यामनाधीन सखाराम ताचेकडेन आयिल्ल्यां भागलांकडेन 'बेडर' वागता. अशें हें दोगांयचें वागप.

कस्तूर भोगवस्तूच जालां. पूण तें घर संवसार मागून येवंक ना. तें आपूण काम करता आनी आपल्या नाकर्त्या घोवाक पोसता. तें घोवाक म्हणटा,

कस्तूर : 'तुजेकडेन जोडूंक जायना. हरशीं म्हणोन तुंगे जोडून म्हाका केन्नाच पोसलें ना. हांयेंच म्हाका पोसलें आनी तुकाय पोसलो.....'.

साखारामाक लग्न नाका. बंधनात घुस्पावन उरिल्लो नाका. पूण घरांत येवपी बायलांक

साखाराम : ...'लग्नाच्या बायकोप्रमाणं राहावं नागेल. मागजून घेणारालां यात काय ते आलं....'

अशें सांगून बायलां ताका कित्याखातीर जाय हें स्पश्ट करता.

कस्तूराचो घोव खुशाली काम करूंक मॅगो. कस्तूराची जोड हातार पडटकच सोरो पिवपाक धांवपी. कस्तूराच्या घराकडेन कस्तूच्या म्हऱ्यांत ड्रायवर येता तेन्ना बंद दारा भायर तो बसता. कस्तूर ताचेकडल्यान घरचीं कामां करून घेता. अशे तरेन कस्तूरान घरांत आपली अस्तुरी सत्ता चलयल्या. सखारामान आपलो अहंकारी, हीण पुरुशार्थ चलयला. पुरुश म्हण आपणालो जल्म हो फकत भोगी वृत्तीन जगपाखातीर अशे तरेन तो रावता. रावता म्हणचेपरस मिरयता म्हणप चूक जांव नये.

ह्या नाटकांतली दुसरी व्यक्तीरेखा चंपा. सखारामाच्या घरांत येवपी सातवी बायल. कस्तूर जे परी घरांत खुशालीच्या कारबाराक कंटाळून भायर कामाक लागलां तशी चंपाय बेब्दड घोवाच्या अती बुरसट हलकटपणांक उबगून घर सोडून आयल्या. घोव तिका धंद्याक लावन सोदतालो. चंपाक तें मनापासून नाका आसलें. ते तावडेतल्यान सुटपाखातीर म्हण भायर सरिल्ली चंपा सखारामच्या जाळ्यांत पारवता. कस्तूरावरी कापड न्हेसपी, पानां खावपी कडक उलोवपी. कस्तूराच्या सभावाकडेन जुळपी पूण पोंजडें उलोवप बी चंपाक आवडना.

चंपाक पोटा पाण्याचे प्रस्न सोडोवंक भायर सरिल्लेकडेन वखवखिल्ल्या सखारामामुखार हार खांवची पडल्या. कस्तूराचेंय तशेंच जालें. पयशे जोडूंक भायर सरिल्लेकडेन खणीवेल्या बुरसट दादल्यांक बळी पडलें. चंपा घर सोडून भायर घुस्पल्या हें कळनाफुडें चंपाचो बेबदो घोव सखारामाचें घर सोदीत येता तसो बेबदो खुशालीय कस्तूर काम करता थंय येता. कस्तूर खुशालीक उतरांनीच शेंपलायता. ताच्या नाकर्तेपणाक उतरांनीच खोटायता. पूण चंपा

पोजडे वायट तितलें दिसता तशी दूसरी बाजू पळेत तर कांय जमेचे मुद्दे दिसतात. निराधार बायलांकूच आपणाल्या घरांत हाडटा. आपलेभशेन गांवठी तोंडी करार करता. त्या करारांत कशें रावपाचें, जगपाचें स्पश्ट सांगता. पातळां कापडां दितलो. उण्यांत उण्यो गरजो भागयतलो म्हूण सांगता. ती बायल दुर्यंत जाली तर तिका हॉस्पिटलांत व्हरता. वखदां करता. मरतकच अंत्यक्रिया करता. हे खातीर ताची सगळीं पोजडेपणां माफ करप अशें जायना पूण ताचे भीतर हें गूण आसात तें आडनदर करूंक जावचें नात. देवाक आरत दाखयतना दाऊद आरती म्हणटा तेन्ना लक्ष्मी हरकत घेता. तेन्ना सखाराम निधर्माचे समर्थन करता.

‘खण खण माती’ नाटकांत लैतांव सायब म्हणटा,

लैतांव : ‘जाणें ताणें आपणाले रितीन चलचें पुण एके नितीन वागचें. कृशणांक उलो माल्ल्यार देवाकूच पावतलो आनी जेजूक उलो माल्ल्यार देवाकूच पावतलो’.

ह्या नाटकांत मिनाखाणीर वेगवेगळ्या कामांत आशिल्ले जायतेजाण पोजडेपणां करतात अशें चित्र आसले तरी तातूंत कांय लोक बऱ्या नितीमतेचे चाल चलणुकेचेय आसात. ऑफिसांतलो सुपरवायझर धर्मा म्हणटा,

धर्मा : ‘तुज्या तोंडाक कांय हांव गुड्डो मारूंक शकना. पुण हांवें तुकां हजार फावट सांगलें. निदान ह्या ऑफिसांत रावन तरी अशें बुरशें बुरशें उलोवं नाका’.

‘खण खण माती’ हें एके समाज जिणेचें चित्रण ‘सखाराम बाईंडर’ एके व्यक्तीरेखेचें चित्रण. दोनूय नाटकांचें हेत वेगवेगळे. विशय वेगवेगळे. कांय फरक आनी साम्य आसा. बायल आनी दादलो आकर्शण आनी वासनांध वृत्ती हांचो प्रभाव दोनूयकडेन आसा.

माती आनी पुरुश अश्यो दोन भिन्न जाती आसल्यो तरी तांचे भितरले सभाव खंय तरी उणे अदीक फरकान जूळटात.

नाट्य तंत्र आनी तंत्रीक आंगाक धरून उलोवंचे जाल्यार **‘खण खण माती’** हें नाटक संवादांनीं चड भल्लां. घटना, खूप उण्यो आसात. **‘सखाराम बाईंडर’** नाटकांत संवाद आनी घडणुको हांचो बरो मेळ आसा. प्रकृतीचे नदरेन पळेत तर **‘सखाराम बाईंडर’** नाटकाची प्रकृती-भडक आसा. **‘खण खण माती’** नाटकांतली कांय पात्रां पोजडे उलयतात तशें वर्तन करतात. पूण तांचें स्वरूप **‘सखाराम बाईंडर’**चे तुलनेंत सौम्य आसा. प्रत्यक्ष माचयेर बायल दादलो लागी येवप असले प्रसंग घडनात. पात्रांच्या संवादातल्यान तें प्रगट जातात. **‘सखाराम बाईंडर’** नाटकांत संवादाक कृतीची जोड मेळिल्ली आसा.

दोनूय नाटकांनी स्लॅंग भाशेचो दोन अर्थी उतरांचो वापर जाल्लो आसा. शरीर संबंधाविशींचें वेगवेगळे अर्थ तातूंतल्यान व्यक्त जातात. देखीक,

किली : पात्रांव, फाटल्यान चोडों काय फुडल्यान?

गोपी : पिसो मरे? फाटल्यान कित्याक? फुडल्यान चड.

लक्ष्मी : ....अरे तिकडे जा म्हणते तर? अंगझटीला घेतो मेला. मी तुला सांगते. माझ्या अंगाशी येऊ नकोस! नको म्हणते ना? (गुदगुल्या झाल्याप्रमाणे हसत) अरे नको! आता बघ हं, मांडीवर चढलास तर हाणीन एक...

हांगा दिल्ले **‘खण खण माती’** नाटकांतले संवाद ड्रायवर आनी क्लीनरभितल्ले आसून किली आपल्या ड्रायव्हराक टुकाचेर बयर सरपाविशी

विचारता. पूण डायव्हर ताचो अर्थ दुसरो काडून जाप दिता. 'सखाराम बाइंडर' नाटकांत लक्ष्मी आंगांर चडपी दोमळ्याकडेन उलयता. अश्यो आनीकूय कांय देखी ह्या नाटकांत आसा.

दोनूय नाटकांनी बायल दादलो संबंदांतल्यान नितीमत्ता, सामाजीक मूल्यां भिरकटावन मारपी पात्रां आस्पावल्लीं आसात. चाळीस पंचेचाळीस वर्सां आदीं एके बायलमनशेन इतली भीड मूर्वत सोडून घोवा मुखार कुडिचे वेव्हार करप, दादल्यांकडेन फटकळ उलोवप आनी नैतिकतेचें दिवाळें काडप, हें ते वेळचें तरी सामाजीक कौटुंबीक नदरेन पचपासारके नासले. अशा वेळार भीड मूर्वत धरिनास्तना आसा तशें कस्तूर बिनधास्त अशें पात्र आपल्या नाटकांत हाडप म्हळ्यार नाटककार पुंडलिकाचें हे धाडस म्हणचें पडटलें जें पयलेंच खेपेक कोंकणी नाटकांतल्यान हाडलें.

सखारामानूय आपले कामांध वेव्हार उक्तेपणान करप सात बायलांक आदलून बदलून भर समाजांत रावप होय एक सामाजीक नितीमत्तेचेर केल्लो आघात आसलो. ते धाडस तेंडुलकरान केले. ते खातीर 'सखारामाक' कोर्टांत उबो रावचे पडलो. वादांक तोंड दिवचें पडले. कांय उतरां प्रसंग काडून उडोवपा खातीर दबाव येवंक लागले. तेंडुलकरान म्हटलां, 'माझ्या सगळ्या नाटकांची तुम्ही नावे पुसून टाकलीत तरी हरकत नाही; पण त्यातलं मी जे काही सांगण्याचा प्रयत्न केला ते पुसू नका. ते इथलं या मातीतलं आहे, भोवतालचं आहे. त्याचा अपमान करू नका'. 'हें मत पुंडलिकाचे बाबतींतूय लागता. 'खण खण माती' नाटकूय हे मातयेतले. पात्रां आनी भोंवतणचें वातावरण हें मातयेतलें आसा. दोनूय नाटकांतली पात्रां गोंयची आसूं, महाराष्ट्रांतली आसूं मानवी जीवन प्रवृत्त्यो, समस्या, योगायोग लागीं लागींच एकमेकांक सासपीत आसतात हें मात खरें.

२. 'सुरींग' आनी 'शांतता कोर्ट चालू आहे'

पुंडलिकाचें 'सुरींग' आनी तेंडुलकराचें 'शांतता कोर्ट चालू आहे' ह्या नाटकां भीतर शरीर संबंदांतल्यान अस्तुरिच्या वाट्याक आयिल्ले समस्या चित्रायल्यात. शरीर संबंदांतल्यान निर्माण जाल्ले समस्येतलें गुपीत भायर फूटप आनी तातूंतल्यान निर्माण जाल्लो तणाव हें ह्या दोनूय नाटकांचें साम्य स्थळ. भिन्न समस्यांतलो गूप्त सुरींग दोन भिन्न भाशी नाटकांतल्यान फुट्टा.

'सुरींग' नाटकांत पथनाट्य आनी 'शांतता कोर्ट चालू आहे' नाटकांत अभिरूप न्यायालय. दोनूय नाटकांनी 'प्ले विथइन अ प्ले' तंत्र आपणायला. 'सुरींग' नाटकांत मारयान तर 'शांतता कोर्ट चालू आहे' नाटकांत बेणारे अशो दोन शरीरसंबंध समस्येतल्यो व्यक्तीरेखा आसात. मारयान फातर फोडून मार्ग तयार करपी कश्टी वावराडी, तर बेणारे शिक्षिका. मारयान काजारी. तिचो घोव जुजे आनी पूत लिओ असो त्रिकोणी घराबो. बेणारे आंकवार म्हळ्यार लग्न जावंक ना.

मारयान काजारी. मारयानाचेर कामावेल्या मुकादमाकडल्यान बलात्कार जाता. तांचे खर दुखणें ती काळजांत बाळगून आसता. जो मेरेन घोव सोडून कोणाकूच ही खबर नासता तो वेळमेरेन आपले गुपीत आनी कोणाक खबर ना हें मतींत दवरून मारयान काळजाक रोमिल्लो भालो सोसून रावता. पूण तीं गजाल चार चौगांक उक्ती जावची न्हय हें दिसप तिका सभावीक.

बेणारे आंकवार. तिचेर बळजबरी जावंक ना. प्रो. दामले नावाच्या एका बुदवंत मनशाक ती भाळ्ळी. ताका बायल भुरगीं आसात हें खबर आस्तनाय ताचेकडली इश्टागत वाडयली. ताचे बुदवंतकायेचें

पिशें तिका लागलें आनी एका घाळ खिणाक प्रो. दामले हाका सर्वस्व ओपून मेकळी जाली. आनी म्हणूंक लागली

बेणारे : 'मनानं केलेल्या भक्तीसाठी देहाचा नैवेद्य झाला आणि तेवढा घेऊन माझा बुद्धिमान देव चालता झाला'.^{१५} अशें म्हणपी बेणारे पोटांतल्या गर्भाची गजाल आपूण सोडून आनी कोणाक खबर ना असो समज करून आसली. तो समज फट थारावपी आपलें गुपीत खंयच्यान तरी फुट्टा म्हूण कळनाफुडें

बेणारे : 'हे मला मान्य नाही, सांगून ठेवते. या खटल्याच्या खेळाशी याचा काय संबंध आहे?'^{१६} म्हूण ती तिडकता. आडुता.

'सुरींग' नाटकांतले मारयान आपणाचेर जाल्ले बळजबरीची खबर कोणाक खबर ना असें मानुन चलताली ती लोकांक कळनाफुडे 'ही गजाल तुमकां कोणे सांगली' म्हूण आकांतान जळफळटा. आपणाचेर जावपी आघात सोसूं जायना म्हूण आक्रोश करपी ह्यो दोन अस्तुन्यो. आक्रोश हें तांचेमदलें साम्य आनी समस्या लागीं लागीं तश्योच. पूण आक्रोशा फाटली दोगांच्यो मनोभुमिका वेगळ्यो आसात.

मारयान 'ही खबर कोणे सांगली'? म्हण प्रश्न करता तेन्ना आपले बाबतींत जें कितें घडलां तें खरें आसा तें नकळत मारयान मानून घेता आनी खरी गजाल उक्ती जाता. ती उक्ती करचे खातीर कांय कलाकार पथनाट्य सादर करतात. असो अर्थ जाता. पूण बेणारे घडिल्ल्या गजालीकडे आपलो संबंध ना म्हणटा तेन्ना ती उलयता तें फट. हें सिद्ध करचे खातीर बेणारे आनी ताच्या सांगाती कलाकार अभिरूप न्यायालय हें नाट्य उबें करता.

'शांतता कोर्ट चालू आहे' नाटकांतलो हो कोर्ट अडेचो. अभिरूप न्यायालय म्हण जावपाचे आशिल्ले कार्यावळीची येसाय म्हूण चलता. त्या

कोर्टांत फटिचो आदवोगाद फटिचे साक्षीदार. पूण फटिच्या ह्या कोर्टांत आरोपी म्हूण उबी आशिल्ली बेणारेची व्यथा मात खरी आसता. खाजगी आसता. बेणारे आपल्याच सांगात्यांनी नाटकाच्या निमतान मांडिल्या चक्रव्युहांत फसता. तशेच रितीन मारयान ताचे भोंवतणी येवन पथनाट्य करपी लोकांक पळेत घुस्पता. बेणारे अभिरूप न्यायालयाच्या नाटकांत आरोपिची भुमिका करतना अस्वस्थ जाता आनी दुसरे वटेन मारयान स्वता भुमिका करीना पूण आपली भुमिका फटिचें मारयान जावन दुसरेंच कोणतरी आपलेमुखार सादर करता तें पळेवन अस्वस्थ जाता. दोगांय जाणांची अस्वस्थता हें साम्य पूण अस्वस्थ जावपाचीं कारणां वेगवेगळी आसात. हांगां अस्वस्थता आनी ताची कारणां शरीरसंबंधांतल्यान उत्रासल्या.

दोनूय नाटकांनी हे समस्येचो पंचनामो करपी लोक नाटकी म्हळ्यार नाट्य कलेकडे जुळिल्ले. 'सुरींग' नाटकांतले पथनाट्य कलाकार मारयान आनी ताच्या जिवीताचेर नाटक करून दाखयतात आनी तांचेर जावपी अत्याचारांची जाणीव करून दितात. त्या अत्याचाराआड आवाज काडचे खातीर प्रतिकार शक्तीचो सुरींग पेरतात. पथनाट्य करपी लोकांचो हेतू सत परिस्थिती दाखोवन दिवन अन्यायआड उबो रावपाचो मार्ग दाखोवपी. पथनाट्य वाल्यांची प्रचार कार्याची प्रकृती विधायक. मार्ग तयार करतना कश्टांचीं कामां करून घेवप वेळार पगार घालिनास्तना दवरप थंयच्या बायलांक विबाडून उडोवप अशा निर्दय कामूक मुकादमाच्या कारबाराचो बुरखो फोडून नवीं जीण आनी स्फुर्ती दिवप असें हें पथनाट्य चलता. ताचो संबंध समाज सुधारणा लोककल्याण होच जावन आसा.

पूण बेणारे भोंवतणी जावपी अभिरूप न्यायालयाची मोख भितल्ल्यान कुरूप आसा. ह्या

न्यायालयाचे नाटक करपी कलाकारांक समाजहिताचें न्हय तर एका असहाय्य मनशाच्या घायांचेर चरचरीत मीठ चोळीत विकृत आनंद भोगून घेवप इतलें आसा. नाट्य कलेचो विध्वंसक वापर अभिरूप न्यायालयाचे वतीन जाता.

'सुरींग' आनी 'शांतता कोर्ट चालू आहे'
नाटकांनी play within play हें तंत्र आसा. नाटकांभीतर नाटक अशो आनीकय कांय दोनूय नाटककारांच्यो देखी दिव येता. **'सुरींग'** नाटकांतल्या नाट्याची प्रकृती हयकारी सकारात्मक. **'शांतता कोर्ट चालू आहे'** नाटकांतले नाट्य समाजघातक जावन आसा. **'सुरींग'** नाटकांतले लोक स्वता सभ्य - असभ्यतेचो देखाव करिनात पूण आपले सभ्यतेन नाट्य सादर करीत लोकांक समस्येच्या मुळाकडेन व्हरून सोडटात. वायट प्रवृत्ती आड बळ एकवटान उबे रावपाक प्रेरीत करतात. हांगां दुखण्याक बखद करप हो हेत चड दिसता. **'शांतता कोर्ट चालू आहे'** नाटकांतले नाटकी सभ्यतेची रूपडीं घालून असभ्य वर्तन करपी दुखणें आनी घाय उस्तून काडीत घायाळ मनशाक रक्तबंबाळ करप आनी चारूय वाटांनी गिधां कशी रावून कोंचावप हें सत्कार्य मानतात. मनशां मदल्या जनावरी वृत्तींचें दर्शन घडयतात. **'सुरींग'** नाटकांत मारयानाच्या भोंवतणी पथनाट्य करतात. ते मनशाक मनीसपणान जगूंक मेळचें ह्या विचाराकडेन व्हरपी सूत्र खेळयतात.

'सुरींग' नाटकांतले नाट्य कलाकार एकमेकांक फितुर पूण तांचे मदल्याच कोणा एकाचो छळ ते करिनात. मुकादमा कडल्यान जाल्ल्या बलात्काराचो 'मुकादमा' तीं चलयनात. मारयान आनी तांच्या घरच्यांक फातरफोडपी वावराड्यांक त्या अशिक्षितांक नवी उजवाड दिवपाचो तांचो प्रयत्न आसता. **'शांतता कोर्ट चालू आहे'** नाटकांत कोर्टांत

वावुरपी भृणहत्येची केस चलोवपी बेभान मनश कोर्टाचो अवमान करतात कशे तरेन पोरखेळ करु उडयतात हे दाखयलां बेकायदेशीर रितीन कायद्याच गजालींचो आव हाडीत बेणारेच्या मनाचेर सामूही बलात्कार करुन साव जातात. ह्या कोर्टांत बेणारे आ कपट कारस्थानांत जुवीज धरून वकील, साक्षीद सगळे एकमेकांक फितुर आसतात.

बेणारेच्या वाट्याक आयिल्ले शिक्षित ले तांचेमदले एके व्यक्तीक जी वायट प्रसंगांत सांपडल तिका निराधार करुंक मुखार सरल्यात. बेण शिकयता त्या स्कुलांतल्यान काडून उडोवपाचे तय मेरेन पावल्या. बेणारे खंयचेय काम जीव तोडून, लावन करपी. तिच्या खाजगी आयुश्यांत जो अपरा जाला जो तिचे पुरतो आशिल्लो तो चव्हाट्यार मां तिच्या अब्रुचो पंचनामो करत आतां आर्थीक संकटां उडोवपाचीय तांची तयारी आस्ता. बेणारे शिबि आशिल्ल्यान आर्थीक समस्या मारयानाचे तुलनेंत नाशिल्ली. पूण मारयानाक आर्थीक समस्या हीच आशिल्ली. मुकादम कश्टांचे पयशे रोखडे दिना. आनी बायलेक कामार दवरता. कामगारांची त पळेवन न्हय तर बायलांक पळेवन. ते प्रमाण का दुडू दितना बायलांकडल्यान पोजडी अपेक्षा बाळी हे खातीर मुकादमान आगोस्तिनाक काडून उडय मारयानाकूय तीच धमकी आशिल्ली. फाटले पंद्र पयशेच दिवंक नाशिल्ले. शारिरीक संब समस्येंतल्यान बेणारे आनी मारयान दोगांय अ संकटाच्या चपक्यांत पावतात हें साम्य उ मारयानाचें बाबतींत ही आर्थीक विवंचना उ आशिल्ली. बेणारेक ती नाशिल्ली पूण आतां : ताचो भंय उप्रासला.

बेणारे आंकवार पूण तिच्या पोटांत अंकूर वाडटा. फातर फोडपाचे खणीर सुरींग भर

फूटपाचो आसा देखून लिओ आनी जुजे तो सुरींग फूटपाची वाट पळेतात. तो केन्नाय फुटुं येता देखून जतनाय म्हूण पयस रावून पळेतात. अशे वेळार कोणतरी त्या खडपांकडेन पावता तेन्ना लिओ ताका फुशीन काडूंक वचूंक सोदता. तेन्ना मारयान ताका भाडिना. ती काचाबूल जाता. ताका आडायता. तेन्ना मारयान म्हणटा,

मारयान : नाकां, लिओ मुगे सोपूत आसा तुका'."

मारयान : हय. घोव व्हगडावन पूत जोडपाक हांव तयार आसा'."

मारयान : चार भुरग्यां बराबर आज मुगे पांचवोय भुरगो काबार जातोलो'."

ह्या उलोवण्यांतल्यान एके आवयचे काळीज कळवळटा. पुता मुखार घोवाची पर्वा ना असें ती कित्याक म्हणटा? भुरग्यांचीं मरणां पळयलीं. आता वाडिल्ल्या लिओक ती व्हगडांवक सोदिना.

'शांतता कोर्ट चालू आहे' नाटकांत फटिच्या खटल्यांत फटिचो जुवीज काशीकर केसिचो निवाडो दितना म्हणटा,

काशीकर : आणि तुझ्या पापाचा पुरावा भावी पिढ्यांसाठी उरू नये म्हणून हे कोर्ट तुला जिवंत ठेवून तुझा गर्भ मरेपर्यंत नष्ट करण्यात यावा, अशी शिक्षा तुला देत आहे'."

हें आयकून बेणारे आवेगान म्हणून सोडटा,
बेणारे : (एकदम कळवळून) नाही नाही - नाही - हे मी तुम्हांला करू देणार नाही. - हे मी घडू देणार नाही...."

बेणारे ह्या कोर्टांत त्या भृणहत्येकडेन आपलो संबंध कितें म्हूण आरोप न्हयकारताली. आपूण आवय म्हूण आपल्या भुरग्या खातीर कितेय कुर्बान अशे तरेन उबी जाता. अस्तुरी काजारी जांव आंकवार

आवयपणाच्या भेसांत सैमीक रितीन एकाच पांवड्यार पावतात हें दाखोवन दितात मागीर जांव ते मारयान जांव बेणारे. जांव ती अस्तुरी फातर फोडपी गांवांतली वावराडी वा जांव ती अस्तुरी शिक्षित शारी लोकां मदली. जांव ती आवय पांच भुरग्यांची, जांव ती आवय जल्माक येवपी भुरग्याची. आवयपण हें आवयपण. हें शाश्वत सत्य आनी नाटकांतले महत्वपूर्ण साम्य.

आपणांचेर जाल्ले बळजबरीची खबर काळजांत घुस्मटूकच कोणाक तरी सांगून काळीज ल्हव करीन दिसता. आपली गजाल वाऱ्यार पडली हें आयकून मारयान पथनाट्यांतल्या कलाकारांक खोरें घेवन मारूंक वता पूण दुसऱ्याच खिणाक हळवी अस्तुरी जावन आपलो काळजाचो बांद फोडून उडयता.

मारयान : ते तियात्रीस जांव वो आनी कोणूय जांव. पुण तेंकां काळजांतु चार उतरां सांगोचिं एशं म्हाक् आयज दिसपाक लागोलां. व्होदोळ दिसलोलें तेंकां धांवडावन धाच्चे. मारून वडोच्चे. पुण आत् दिसोता, हिणभर तेंकां म्हुगे काळजा घुट सांगचो आनी रितें कोच्चे हें काळीज. तितलेंच ल्होळु दिसतोलें जिवा. कितू तेंप म्हूण आपली दुख सांगोनास्ताना ओगे रावं जाता? कोणाक केन्नाच सांगोचेंना म्हूण रावलोलें, पुण ना. आज्य केशेंच सोसूंक जायना. कितू तेंपान म्हुगे चार उतरां आयकुपी मुनशां म्हाक् मेळ्ळ्यांत. खूब तेंपान. घडये जिवितांत पयलेच पावटी. आतां हें काळीज रितें करपाक जाय. हें घुस्मटून उरिल्लें सुरींग आतां फोडपाक जाय'."

काळजांतली घुस्मट आयकूवपी कोणतरी मेळ्ळो म्हूण भावनाविषय जावन मारयान सगळे सांगून उडयता. तशे बेणारेकूय दिसता. फटिचो न्यायमुर्ती काशीकर आरोपाबद्दल कितें सांगूक जाय

काय म्हणटकच विचारता तेन्ना बेणारे उद्गारता.

बेणारे : होय, मला पुष्कळ म्हणायचं आहे. (आळोखेपिळोखे देऊन) किती वर्षांत काही म्हटलंच नाही. क्षण आले, क्षण गेले. गळ्याशी एकेक वादळं दाटली, छातीत प्राणांतीक आक्रोश झाले, पण दर वेळी ओठ धरले घट्ट दाबून. वाटलं, की कुणालाच ते कळणार नाही.

कुणी नाही ते समजू शकणार. जेव्हा शब्दांच्या मोठ्यामोठ्या लाटा येऊन देत ओठांवर धडका, तेव्हा भोवतालची सारी माणसं कशी वेडीखुळी, बालबुद्धी, बुद्दु वाटत. अगदी माझा म्हटलेला माणूस धरून सारी माणसं. वाटायचं की सर्वाना फक्त पोटभर हसून घ्यावं----बस्स!"

काळजांतलें गूट उक्ते करपाची आस दोगांयकूय जाल्या पूण तेच बराबर आपलो म्हूण कोण आसा तोय आपलो उरना जातकच सगळ्या मदीं एकटीच पडिल्ले वरी जाता. बेणारेक सगळ्या मदीं आपल्याच मनशांचेर हासन दिसता. तर मारयान जुजेचेर आपल्या घोवाचेर तिडकता.

मारयान : घोव म्हूण शेक गाजोवंक सोदिता? आदी बायल म्हूण म्हूगे सांबाळ कोच्चो आशिल्लो आनी मागी म्हूजेर थापट माचें आशिल्लें."

मारयान : तोंड बोंद कोन्ना. त्याच तोंडान पयलीं पुताचेर आनी घोवाचेर धुंकिता. आनी मागी काळीज उगोत् कोत्ता'."

अस्तुरेच्या काळजाचो घुस्मट, एकली पडिल्ल्यांची भावना, स्वअस्तित्वांतले पोकळपण, आपले म्हूण कोण आशिल्ले ते कर्तव्यांक चुकले हे विशीं तिडकारो. हे बेणारे आसूं वा मारयान, दोगांयचे बाबतींत साम्य. फरक फकत मारयानाक आपल्या नाकत्या घोवाचेर थुंकपाक घोव म्हऱ्यांत मेळ्ळो आनी थुंकलीय बी. बेणारेक तशी संद मेळ्ळी ना.

आंकवारपणान पयलो दादलो आयलो तो मामा. बेणारे म्हणटा,

बेणारे : माझा पुरूष शेपूट घालून पळाला. असा संताप आला त्याचा की वाटलं तोंड फोडावं त्याचं भर चौकात आणि थुंकावं त्याच्या तोंडावर!"

'अस्तुरी असहाय्य जाता, अस्तुरी कळवळटा, तिडकता आनी दादल्यांनी केल्ले अत्याचार घुस्मटून सोंसता. हे दादले अत्याचार करपी परकी आसतात आनी ह्या अत्याचारांच्या दारांत पावोवपी आपलेय आसतात.

मारयानाचे बाबतींत जुजे तर सगळी आपली भूक भागोवन बेणारेक एकटी सोडपी पयलो तिचो मामा आनी दुसरो प्रो. दामले. आनी तेभायर चिरिल्ले घाय जळत दवरपी अभिरूप न्यायालयांतले दादले तशो बायलां. हांगां 'शांतता कोर्ट चालू आहे' नाटकांतले दादलो-बायल म्हूण फरक गळून दुसऱ्याच्या दुखांत आनी दुसऱ्याक घायाळ करपांत सुख भोगून घेवपी आसूरी वृत्ती म्हूण दादलो बायल समान पावड्यार पावतात आनी शांततेतल्या कोर्टांतलीं मनशां चालूबाज दिसतात. (चालूबाज हें उतर सगळे खबर आसून फटिचें नाटक करपी दांभीक ह्या अर्थान वापरलां.)

'सुरींग' नाटकांत दुसऱ्याच्या सुखांत स्वताचें समाधान सोदपी, बायल आनी दादलो वेगळेपण गळून पडपी, दुसऱ्याविशीं जिव्हाळो आनी कळवळो आशिल्ली एक प्रवृत्ती जाता. पूण सगळ्यांच प्रस्नांच्यो जापो मेळटाच अशो नात. शांततायेच्य नांवान चलिल्ल्या कोर्टांत बेणारेच्या प्रस्नाचो सुरींग फुटलो आनी धुसमुसपी सुरींग फूटपाचे सुवाते मारयानाच्या पुतान मुकादमाचो निकाल लायलो फटिच्या कोर्टांत बेणारेची खरी अब्रू गेली. तिका आत खऱ्या आनी खर प्रस्नांक फुडो करपाचें आसा

मारयानाचे वाटेवेलें मुकादमाच्या रूपांतलें व्हड खडप
मृत्तलें. बळजबरीच्या लांछनाची झळ सोसपाचें नवें
थळ तिका फाव जालें. हें जरी खरें आसलें तरी
माळजांतली झळ कशी पुसून वचत?

पुंडलीक आनी तेंडुलकर नाटकांतल्यान
गमस्या उक्त्यो करून प्रस्न उबे करतात. जापो
गांदपाचें काम प्रेक्षकांचेर सोपयतात. बेणारेन
गामाजीक मळार खवदळ घालपी नवे प्रस्न उबे
कल्यात. तशे फातर फोडपी जिणेतल्या सुखाचो
आकांक्षाचो पिठो जाता तांणीय कांय प्रस्न कायम
दवरल्यात. फुलांच्या पाकळ्यांनी तळपट्या सड्यांचेर
फुलचेखातीर तळमळचें करपूवचें अशा वावराड्या
अस्तूत्यांनी स्वताक कशें कशें जपचें? कशें कशें
गावुरचें? अशेंच प्रस्न कायम उल्ले.

संदर्भ

आंकडो	संदर्भ
१.	खण खण माती : पुंडलीक नायक : पान ७३
२.	सखाराम बाईंडर : विजय तेंडुलकर : पान ६०अ
३.	खण खण माती : पुंडलीक नायक : पान ३८
४.	सखाराम बाईंडर : विजय तेंडुलकर : पान ५९
५.	खण खण माती : पुंडलीक नायक : पान १५
६.	सखाराम बाईंडर : विजय तेंडुलकर : पान ३
७.	खण खण माती : पुंडलीक नायक : पान ३८
८.	सखाराम बाईंडर : विजय तेंडुलकर : पान २

९.	सखाराम बाईंडर : विजय तेंडुलकर : पान ३
१०.	खण खण माती : पुंडलीक नायक : पान २१
११.	खण खण माती : पुंडलीक नायक : पान ४५
१२.	खण खण माती : पुंडलीक नायक : पान ६
१३.	सखाराम बाईंडर : विजय तेंडुलकर : पान १४
१४.	सत्यशोधक तेंडुलकर : प्रा. यशवंत संभाजीराव पाटणै : पान ४६
१५.	शांतता कोर्ट चालू आहे : विजय तेंडुलकर : पान ८५
१६.	शांतता कोर्ट चालू आहे : विजय तेंडुलकर : पान ८५
१७.	खण खण माती : पुंडलीक नायक : पान ७
१८.	तत्रैव : पान ८
१९.	तत्रैव : पान ८
२०.	शांतता कोर्ट चालू आहे : विजय तेंडुलकर : पान ८७
२१.	तत्रैव : पान ८७
२२.	शांतता कोर्ट चालू आहे : विजय तेंडुलकर : पान ८५-८६
२३.	खण खण माती : पुंडलीक नायक : पान ३६-३७
२४.	शांतता कोर्ट चालू आहे : विजय तेंडुलकर : पान ८२
२५.	खण खण माती : पुंडलीक नायक : पान ३६
२६.	खण खण माती : पुंडलीक नायक : पान ३७
२७.	शांतता कोर्ट चालू आहे : विजय तेंडुलकर : पान ८५

